

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου
Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
Βιοηθική- Ιατρική Ηθική

Μεταπτυχιακή Διατριβή

Παρένθετη Μητρότητα: Ηθικά και Νομικά Ζητήματα

Ελίζα Νικολάου

Επιβλέπων Καθηγητής
Ιωάννης Λαδάς

Μάϊος 2023

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου
Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστήμων

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
Βιοηθική- Ιατρική Ηθική

Μεταπτυχιακή Διατριβή

Παρένθετη Μητρότητα: Ηθικά και Νομικά Ζητήματα

Ελίζα Νικολάου

Επιβλέπων Καθηγητής
Ιωάννης Λαδάς

Η παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στην Βιοηθική- Ιατρική Ηθική από τη Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστήμων του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Μάϊος 2023

Περίληψη

Η παρένθετη μητρότητα ως βιοηθικό θέμα προκαλεί διάφορες ανησυχίες και μια από τις ανησυχίες σχετίζεται με την συγκατάθεση της παρένθετης μητέρας. Γι' αυτό το λόγο, η μεταπτυχιακή διατριβή έχει ως πρώτο στόχο να αναδείξει αν μπορεί να υπάρξει πραγματική και αποδεκτή συγκατάθεση μιας γυναίκας να γίνει φέρουσα μητέρα ενώ δεν γνωρίζει συναισθηματικά, ψυχολογικά κα σωματικά πως θα επηρεαστεί η ίδια. Ακόμη ένας κύριος στόχος αφορά στην σχετική νομοθεσία της Ελλάδας και της Κύπρου επί του θέματος, συγκεκριμένα, η μεταπτυχιακή διατριβή, μετά από ανάλυση της νομοθεσίας, θα παρουσιάσει τι προσφέρει η νομοθεσία στην ίδια την παρένθετη μητέρα. Ο τρίτος και τελευταίος στόχος είναι να παρουσιαστούν συμπεράσματα που προκύπτουν από τις απόψεις των Κύπριων πολιτών για την παρένθετη μητέρα και για την σχετική σύγχρονη Κυπριακή νομοθεσία, στη βάση του ερωτηματολογίου που έχει εκπονηθεί αποκλειστικά για αυτήν την μεταπτυχιακή διατριβή.

Η μεθοδολογία που έχει χρησιμοποιηθεί για την μεταπτυχιακή διατριβή είναι, εν μέρη, η υπάρχουσα ελληνόγλωσση και ξενόγλωσση βιβλιογραφία για το υπό εξέταση θέμα - συγκεκριμένα, από υπάρχουσα άρθρα, βιβλία και διατριβές. Το δεύτερο μέρος της μεθοδολογίας είναι το ερωτηματολόγιο που έχει διεξαχθεί τον Απρίλιο του 2023 για Κύπριους πολίτες και τα σχετικά αποτελέσματα.

Τα αποτελέσματα σχετικά με την μεταπτυχιακή διατριβή είναι ότι δύσκολα μπορεί να υπάρξει μια πραγματική συγκατάθεση, εφόσον τα συναισθήματα, η ψυχολογική κατάσταση και άλλοι παράγοντες επηρεάζουν την παρένθετη μητέρα και ότι αυτή η μέθοδος δεν κατηγοριοποιείται με ευκολία ούτε σαν εργασία ούτε ως υπηρεσία. Σχετικά με την νομοθεσία της Κύπρου και της Ελλάδας, υπάρχει νόμιμη αποδοχή της 'χρήσης' της μεθόδου της παρένθετης μητρότητας, αλλά στον ελάχιστον βαθμό και με λίγη ευελιξία ως προς τις προϋποθέσεις που θα πρέπει να τηρηθούν ώστε να μπορεί να χρησιμοποιηθεί η μέθοδος. Επιπλέον, δεν διαφαίνεται να προσφέρονται και πολλά στην παρένθετη μητέρα εκτός από δαπάνες, που δεν γνωρίζουμε σε πρακτικό επίπεδο αν δίνονται. Όσον αφορά τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου που διεξάχθηκε, διαφαίνεται μια θετική κατεύθυνση ως προς την υποστήριξη της παρένθετης μητρότητας σε νομοθετικό πλαίσιο, άλλα με την απαγόρευση της χρήσης των ωαρίων της ίδιας της παρένθετης μητέρας. Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων δήλωσαν θρησκευόμενοι και οι πλείστοι υποστηρίζουν την ελευθερία της γυναίκας ως προς την «χρήση» του σώματος της.

Summary

Surrogacy as a bioethics matter causes various concerns and one of the concerns relates to the consent of the surrogate. For this reason, the postgraduate thesis has set as the first objective to convey if there can be actual and acceptable consent of a woman to be a surrogate mother while she does not know emotionally, psychologically and physically how she herself will be affected. Another main objective relates to the relevant legislation of Greece and Cyprus on the subject, namely that the postgraduate thesis will present what the legislation has to offer to the surrogate mother herself, after having analysed the legislation. The third and final goal is to present the conclusions based on the opinions of the Cypriot citizens on the surrogate mother and the relevant current Cypriot legislation, based on the questionnaire that has been conducted exclusively for this postgraduate thesis.

The methodology that has been used for the postgraduate thesis is, in part, the existing Greek and foreign language literature on the subject – specifically, from existing articles, books and theses. The second part of the methodology is the questionnaire which was conducted in April 2023 for Cypriot citizens and the relevant results.

The results relevant to the postgraduate thesis are that actual consent can hardly be present since emotions, the psychological state and other factors affect the surrogate and that this method can't easily be categorized as either work nor service. Regarding the legislation of Cyprus and Greece, there is legal acceptance of the 'use' of the method of surrogacy but at a minimum level and with little flexibility as to the conditions that must be met in order for the method to be used. In addition, it does not appear that a lot is offered to the surrogate mother apart from expenses, which, on a practical level, we do not know if they are given. Regarding the results of the conducted questionnaire, a positive direction can be seen in terms of supporting surrogacy in a legislative framework, but with the prohibition of the use of the surrogate mother's own eggs. The majority of the participants regarded themselves as religious persons, and most supported a woman's freedom to 'use her body'.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες και τη βαθιά μου εκτίμηση προς τον επιβλέπων καθηγητή για αυτή την μεταπτυχιακή διατριβή, τον κύριο Ιωάννη Λαδά, ο οποίος με καθοδήγησε με αμέριστη υπομονή και κατανόηση.

Ευχαριστίες θα ήθελα επίσης να απευθύνω στους Κύριους που συμμετείχαν στην έρευνα μου, αφιερώνοντας λίγο από τον χρόνο τους για να απαντήσουν το ερωτηματολόγιο μου σχετικά με την παρένθετη μητρότητα.

Περιεχόμενα

1 Η Συγκατάθεση και η «Χρήση» του Σώματος της Παρένθετης Μητέρας Error!
Bookmark not defined.

1.1 Συγκατάθεση της Παρένθετης Μητέρας..... **Error! Bookmark not defined.**
1.1.1 Η Δυσκολία με την Συγκατάθεση..... 1
1.1.2. Η Ψυχολογία της Παρένθετης Μητέρας..... **Error! Bookmark not defined.**
1.1.3 Άλλοι Παράγοντες που επηρεάζουν την Συγκατάθεση 1
1.2 «Χρήση» του Σώματος της Παρένθετης Μητέρας..... **Error! Bookmark not defined.**
1.2.1 Ως Εργασία 1
1.2.2 Ως Εμπορευματοποίηση..... 1
1.3 Σύνοψη του Πρώτου Κεφαλαίου **Error! Bookmark not defined.**

2 Η Νομοθεσία στην Κύπρο και στην Ελλάδα σε σχέση με την Παρένθετη Μητρότητα Error! Bookmark not defined.

2.1 Η Νομοθεσία όσον αφορά την Παρένθετη Μητρότητα στην Ελλάδα και στην Κύπρο..... **Error! Bookmark not defined.**
2.1.1 Νομοθεσία στην Ελλάδα..... 1
2.1.2. Νομοθεσία στην Κύπρο **Error! Bookmark not defined.**
2.2 Τι Προσφέρει η Νομοθεσία της Ελλάδας και της Κύπρου προς την Ίδια την Παρένθετη Μητέρα; **Error! Bookmark not defined.**
2.2.1 Τι προσφέρει η Ελληνική νομοθεσία στην Παρένθετη Μητέρα;..... 1
2.2.2 Τι προσφέρει η Κυπριακή νομοθεσία στην Παρένθετη Μητέρα;..... 1
2.2.3. Το Συμπέρασμα για το τι Προσφέρει η Ελληνική και Κυπριακή Νομοθεσία στην Παρένθετη Μητέρα **Error! Bookmark not defined.**
2.3 Σύνοψη του Δεύτερου Κεφαλαίου **Error! Bookmark not defined.**

3 Ερωτηματολόγιο προς τους Πολίτες της Κύπρου και τα Συμπεράσματα Σχετικά με την Παρένθετη Μητρότητα Error! Bookmark not defined.

3.1 Ερωτηματολόγιο για Πολίτες της Κύπρου όσον αφορά την Παρένθετη Μητρότητα **Error! Bookmark not defined.**
3.1.1 Τα Ερωτήματα που αφορούν Βασικά Στοιχεία των Πολίτων 1
3.1.2. Γενικά Ερωτήματα σχετικά με την Παρένθετη Μητρότητα **Error! Bookmark not defined.**
3.1.3. Συγκεκριμένα Ερωτήματα σχετικά με την Παρένθετη Μητρότητα 1
3.2 Τα Συμπεράσματα Σχετικά με την Παρένθετη Μητρότητα **Error! Bookmark not defined.**

Βιβλιογραφία39

Κεφάλαιο 1

Η Συγκατάθεση και η «Χρήση» του Σώματος της Παρένθετης Μητέρας

Το πρώτο κεφάλαιο θα αναλύσει με λεπτομέρεια κάποιες από τις δυσκολίες που προκαλεί η παρένθετη μητρότητα σε σχέση με τη συγκατάθεση (αν πραγματικά θεωρείται ότι υπάρχει) της παρένθετης μητέρας, ή αλλιώς της φέρουσας μητέρας, και σε σχέση με τον προβληματισμό της «χρήσης» του σώματος της παρένθετης μητέρας.

Συγκεκριμένα, η δομή του κεφαλαίου χωρίζεται στην Ενότητα 1 της συγκατάθεσης της παρένθετης μητέρας με τις υποενότητες: 1) η δυσκολία με την συγκατάθεση, 2) η ψυχολογία της παρένθετης μητέρας, και 3) άλλοι παράγοντες που επηρεάζουν την συγκατάθεση και στην Ενότητα 2 της «χρήσης» του σώματος της παρένθετης μητέρας με τις υποενότητες: 1) ως εργασία και 2) ως εμπορευματοποίηση.

1.1 Συγκατάθεση της Παρένθετης Μητέρας

1.1.1 Η Δυσκολία με την Συγκατάθεση

Για να δώσει κάποιος συγκατάθεση για οποιαδήποτε ιατρική πράξη θα χρειαστεί να γνωρίζει εκ των προτέρων όλες τις απαραίτητες πληροφορίες. Όσον αφορά την παρένθετη μητρότητα, είναι αρκετό μια κυοφορούσα να γνωρίσει όλες τις απαραίτητες πληροφορίες; Είναι δυνατόν η πληροφόρηση και ενημέρωση που θα της δοθεί εκ των προτέρων να αρκεί για αυτό που θα ακολουθήσει ή είναι απλούστατα ένας τρόπος για μια ήδη «έτοιμη» λύση σε περίπτωση που προκύψει πρόβλημα κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης, ως και μέχρι την «παράδοση» του βρέφους; Το λογικό συμπέρασμα είναι ότι η πληροφόρηση που θα δοθεί μπορεί να καλύψει εξολοκλήρου μόνο το δεύτερο, μια «έτοιμη» λύση.

Γιατί δεν αρκεί η πληροφόρηση όσον αφορά την συγκατάθεση που θα δώσει η πιθανόν παρένθετη μητέρα; Ας υποθέσουμε πως μια γυναίκα, για δικούς της λόγους, θέλει να γίνει παρένθετη μητέρα και έχει ακούσει από γιατρό, και πιθανόν από δικηγόρο (σε περίπτωση που θα συνταχθεί συμβόλαιο) όλες τις πληροφορίες σε σχέση με το πως θα αλλάζει το σώμα της¹, την διατροφή που θα πρέπει να ακολουθήσει², την υποχρέωση της προς τους γονείς – δηλαδή τα άτομα που έχουν πληρώσει για την υποβοηθούμενη αναπαραγωγή λόγω της ατεκνίας τους και που μπορεί, αναλόγως με την περίπτωση, να έχουν προσφέρει ωάριο ή/ και σπέρμα, ή στα αγγλικά 'the intended parents' (στο εφεξής 'οι γονείς') κλπ. Πως μπορεί η ίδια να προβλέψει τα συναισθήματα της κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης, την πιθανή δέσμευση που θα αποκτήσει με το έμβρυο, την εμπειρία της γέννας και εν τέλει, την παραχώρηση του παιδιού που έχει γεννήσει³; Ας προσθέσουμε σε αυτό το παράδειγμα ότι, στην χειρότερη περίπτωση, είναι η πρώτη φορά που η παρένθετη μητέρα βιώνει μια εγκυμοσύνη. Με άλλα λόγια, αυτή η συγκεκριμένη γυναίκα «δεν διαθέτει βιωμένη γνώση περί του τι σημαίνει ... μια εγκυμοσύνη⁴», δεν γνωρίζει τα συναισθήματα και την δέσμευση που μπορεί να έχει με το έμβρυο και παίρνει την απόφαση να συναινέσει στην υποβοηθούμενη αναπαραγωγή με αυτό το τρόπο και με σκοπό να έχει ένα ζευγάρι ένα παιδί που δεν μπορούν οι ίδιοι να αποκτήσουν μόνοι. Αυτό το απλό παράδειγμα δεν συμπεριλαμβάνει, ούτε το ενδεχόμενο όπου το ωάριο είναι της παρένθετης μητέρας, αλλά ούτε το ενδεχόμενο όπου γίνεται προγεννητικός έλεγχος και το ζευγάρι αποφασίζει για άμβλωση⁵. Παρ'όλο αυτά, το παράδειγμα δείχνει την δυσκολία απόκτησης μιας πραγματικής συγκατάθεσης από πλευράς της παρένθετης μητέρας εφόσον η εμπειρία μιας εγκυμοσύνης συμπεριλαμβάνει διαφόρων ειδών παράγοντες συναισθηματικούς και σωματικούς που δεν μπορούν να προβλεφθούν με ακρίβεια από την φέρουσα.

Ωστόσο, από μια άλλη οπτική, έχει τονιστεί η σημασία της λέξης «surrogate» ως «αντικατάσταση»⁶ και επομένως μια παρένθετη μητέρα είναι η γυναίκα που αντικαθιστά την μητέρα, προσωρινά και για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα που έχει συμφωνηθεί εκ των προτέρων. Αυτή η αντικαταστάτρια, ή αλλιώς η παρένθετη μητέρα, θεωρείται ως η κυοφορούσα ενός παιδιού, το οποίο παιδί έχει μια «πραγματική» μητέρα που θα θεωρείται, νομικά και κοινωνικά, ως η μητέρα⁷ και που σαφώς δεν είναι η ίδια η κυοφορούσα. Η «πραγματική» μητέρα είναι αυτή που έχει επιθυμήσει και προχωρήσει με

¹ Πρωτοπαπαδάκης, Ευάγγελος "Παρένθετη μητρότητα και ο Γρίφος της Ενήμερης Συναίνεσης", σελ 148 – στο Παρένθετη Μητρότητα – Ο ηθικός προβληματισμός για τη μητέρα, το παιδί και την οικογένεια, Κόσμος -Επιστημονικό Περιοδικό του Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Πρακτικά 1 (Θεσσαλονίκη, 5 Δεκ 2018), Θεσσαλονίκη 2020

² D'Aversa, Carmina Y. "The right of abortion in surrogate motherhood arrangements." *N. Ill. UL Rev.* 7 (1987): 1., σελ. 4: «Terms of the agreement also provide that, during the pregnancy, the surrogate must not smoke, drink alcoholic beverages, or take any drugs without the consent of a physician approved by the couple.»

³ Πρωτοπαπαδάκης, Ευάγγελος "Παρένθετη μητρότητα και ο Γρίφος της Ενήμερης Συναίνεσης", σελ. 143

⁴ Πρωτοπαπαδάκης, Ευάγγελος "Παρένθετη μητρότητα και ο Γρίφος της Ενήμερης Συναίνεσης", σελ. 147

⁵ Ανάλογο με το πιο πάνω

⁶ Van Niekerk, Anton, and Liezl Van Zyl. "The ethics of surrogacy: women's reproductive labour." *Journal of medical ethics* 21, no. 6 (1995), σελ. 345

⁷ Ανάλογο με το πιο πάνω

την εγκυμοσύνη, μέσω της παρένθετης μητέρας που θα της φέρει ένα παιδί στο κόσμο. Αντίθετα, η παρένθετη μητέρα έχει απλούστατα ένα ρόλο για αυτήν την επιθυμία της «πραγματικής» μητέρας και τίποτε παραπάνω. Με αυτό το σκεπτικό, φαίνεται αδιανόητο ότι ο ρόλος της παρένθετης μητέρας είναι σαφής, συγκεκριμένος και με «ημερομηνία λήξης». Με αυτήν την λογική, και χωρίς την συνεκτίμηση των προαναφερόμενων παραγόντων, όπως την δέσμευση μεταξύ παρένθετης μητέρας και εμβρύου, θεωρούμε ότι η υποβοηθούμενη αναπαραγωγή με παρένθετη μητέρα θεωρείται ως ένα συμβόλαιο όπως οποιοδήποτε άλλο συμβόλαιο, με τελικό σκοπό να αρχίσει ένα ζευγάρι, ή και ένα άτομο μόνο του, την οικογένεια του μέσω υποβοηθούμενης αναπαραγωγής.

Αν όμως, συμπεριλάβουμε τους πιο πάνω παράγοντες και επικεντρωθούμε στην κυοφορούσα, που συχνά δεν είναι το επίκεντρο της συζήτησης για το θέμα της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής μέσω μιας παρένθετης μητέρας, εκτός αν είναι σε σχέση με εμπορευματοποίηση⁸, τα συναισθήματα της κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης και άλλοι παράγοντες που είναι απρόβλεπτοι και επηρεάζουν άμεσα την παρένθετη μητέρα, συνεπώς, μας σπρώχνουν σε αμφιβολίες για την συγκατάθεση που θα δώσει. Όπως εκφράζεται και από τον Ευάγγελο Πρωτοπαπαδάκη: «Η γυναίκα αυτή, απλώς, έχει συγκατατεθεί σε κάτι του οποίου την έκταση, την ένταση και το εύρος δεν θα μπορούσε εκ των προτέρων να γνωρίζει (...) Συνεπώς, έχει παράσχει, βεβαίως, την συγκατάθεση της, αλλά η συγκατάθεση αυτή δεν είναι ενήμερη, επομένως – με ηθικούς όρους, τουλάχιστον – δεν αποτελεί καν συγκατάθεση»⁹. Άρα πρακτικά, πολύ πιθανόν και εφόσον η υποβοηθούμενη αναπαραγωγή με παρένθετες μητέρες συμβαίνουν, με ή χωρίς συμβόλαιο, γίνονται βάση μιας συγκατάθεσης που είναι «άδεια» - μια συγκατάθεση που δεν μπορεί να αντιπροσωπεύει τα συναισθήματα της κυοφορούσας κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης, ούτε πως θα αντιδράσει με την αλλαγή των επιπέδων των ορμονών της¹⁰, αλλά ούτε την κατάσταση της ψυχικής υγείας της όταν παραχωρήσει το παιδί μετά από εννέα μήνες δέσμευσης.

1.1.2 Η Ψυχολογία της Παρένθετης Μητέρας

Από πλευράς ψυχολογίας, η διαδικασία της παρένθετης μητρότητας μπορεί να περιγραφεί ως «μια πολύπλοκη συναισθηματική διαδικασία»¹¹. Θα πρέπει να δοθεί

⁸ Παναγιωτόπουλος, Πέτρος. "Παρένθετη Μητρότητα: Ένα Τρίγωνο Εγωκεντρισμού, Εμπορευματοποίησης και Δοτικότητας", *Επιστημονικό Περιοδικό του Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, Πρακτικά 1 (Θεσσαλονίκη, 5 Δεκ 2018), Θεσσαλονίκη 2020

⁹ Πρωτοπαπαδάκης, Ευάγγελος "Παρένθετη μητρότητα και ο Γρίφος της Ενήμερης Συναίνεσης", σελ. 148

¹⁰ Ανάλογα με το πιο πάνω: «Η Εγκυμοσύνη (...) επηρεάζει τα επίπεδα ορμονών όπως η οξυτοκίνη και η σεροτονίνη καθώς και το ντοπαμινεργικά συστήματα του οργανισμού της γυναίκας, επιδρώντας σε κάθε μια έγκυο με τρόπο μοναδικό».

¹¹ Ποντική Γεωργία, "Θεωρητικό, Κοινωνικό και Νομικό Πλαίσιο Παρένθετης Μητρότητας", (Διπλωματική Εργασία), Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, (Αθήνα, 2016,) σελ 56 <https://amitos.library.uop.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/3656/%CE%A4%CE%B5%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CE%AE%20%CE%95%CF%80%CE%B9%CF%84%CF%85%CF%8>

έμφαση στο γεγονός ότι συνήθως δεν δίνεται βοήθεια σε μια κυοφορούσα όσον αφορά την ψυχολογική της προετοιμασία¹² κατά την διάρκεια της διαδικασίας της τεκνοποίησης, κατά την διάρκεια και μετά από την εγκυμοσύνη. Αναμφισβήτητα, η παρένθετη μητέρα είναι το άτομο που είναι το πιο ευάλωτο σε αυτή την διαδικασία. Όχι μόνο δεν υπάρχει υποχρεωτική ψυχολογική στήριξη προς αυτήν, αλλά δεν έχει συζητηθεί αρκετά η σημαντικότητα της θέσης της παρένθετης μητέρας και της ανάλογης προστασίας και υποστήριξης που οφείλουν να έχουν οι γύρω της – οι γονείς ή το άτομο που ζητάει βοήθεια για την απόκτηση ενός παιδιού, ο γιατρός ή οι γιατροί που έχουν ευθύνη ή έχουν βοηθήσει για την υποβοηθούμενη αναπαραγωγή, το πρακτορείο παρένθετης μητρότητας (αν έχει χρησιμοποιηθεί) και πιθανόν όσα άτομα είναι στον περίγυρο της κυοφορούσας, θα πρέπει να έχουν όλοι ρητή ευθύνη προς την κυοφορούσα. Γιατί είναι τόσο σημαντικό να υπάρχει η ψυχολογική στήριξη προς την παρένθετη μητέρα; Ποιες είναι οι ψυχολογικές καταστάσεις που μπορεί να προκύψουν για την κυοφορούσα κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης και μετά την γέννα;

Ας μιλήσουμε με περισσότερη λεπτομέρεια για τα συναισθήματα, τη ψυχολογική κατάσταση κτλ. και συγκεκριμένα, για τον «υπαρκτό κίνδυνο της εμφάνισης ψυχολογικών διαταραχών¹³» της παρένθετης μητέρας. Παρ' όλο που είναι ξεκάθαρο εξαρχής ότι η παρένθετη μητέρα θα «παραδώσει» το βρέφος μετά από την γέννα, πιθανό να μην είναι ξεκάθαρο, ή τουλάχιστον εντελώς κατανοητό, ότι η κυοφορούσα θα μπορούσε να είναι ευάλωτη «στην επιλόχειο κατάθλιψη¹⁴» ή, και να αντιμετωπίζει «συναισθήματα θυμού ή ενοχής (που) μπορούν να επιβαρύνουν περισσότερο την ψυχική της υγεία¹⁵». Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, τα συναισθήματα που θα νιώσει η κυοφορούσα μετά την «παράδοση» του βρέφους, αλλά και κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης, όποια και να είναι, είτε θλίψη/ λύπη, είτε χαρά/ ανακούφιση, πολύ πιθανόν να μην τα έχει προβλέψει. Εκτός από το πρόβλημα των απρόβλεπτων συναισθημάτων που θα μπορούσε να επηρεάσει την απόφαση της παρένθετης μητέρας να δώσει ή να μην δώσει την συγκατάθεση της, υπάρχει το ερώτημα το πως και από ποιον, θα αντιμετωπιστεί οποιαδήποτε αλλαγή που επηρεάσει την ψυχική κατάσταση της παρένθετης μητέρας.

Μια πιθανή απάντηση σε σχέση με αυτό το ερώτημα είναι ο ρόλος των γονέων που θα παραλάβουν και θα μεγαλώσουν το βρέφος που θα γεννήσει η παρένθετη μητέρα. Γνωρίζουμε ότι σε αρκετές περιπτώσεις όπου οι γονείς είναι παρόντες στην διαδικασία π.χ. επικοινωνούν με την παρένθετη μητέρα συχνά, πηγαίνουν στα ραντεβού με τον γιατρό, οι παρένθετες μητέρας νιώθουν υποστήριξη από τους γονείς και σε κάποιες περιπτώσεις αρχίζει μια φιλία μεταξύ της «πραγματικής» μητέρας και της

[7%CE%AF%CE%B1%20%CF%874%20%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%BC%CE%BF%CE%BA%CE%BF%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CF%83%CE%B7%20%2B%20%20cd.pdf?sequence=1&isAllowed=y](#)

¹² Ποντική Γεωργία, "Θεωρητικό, Κοινωνικό και Νομικό Πλαίσιο Παρένθετης Μητρότητας", σελ 56

¹³ Ανάλογο με το πιο πάνω

¹⁴ Ποντική Γεωργία, "Θεωρητικό, Κοινωνικό και Νομικό Πλαίσιο Παρένθετης Μητρότητας", σελ 56

¹⁵ Ανάλογο με το πιο πάνω

κυοφορούσας¹⁶. Ενδιαφέρον είναι να αναφέρουμε ότι η παρουσία των γονέων μπορεί να προκαλέσει και αρνητικά συναισθήματα όπως το άγχος. Για παράδειγμα, σε περιπτώσεις όπου οι γονείς «συμμετάσχουν» στην διαδικασία σε σημείο που επηρεάζουν την κυοφορούσα¹⁷, είτε επειδή έχουν απαιτήσεις από την κυοφορούσα όπως σε σχέση με την διατροφή της κτλ., είτε αν μεταδίδουν τους δικούς τους φόβους και ανησυχίες σε σχέση με το βρέφος στην παρένθετη μητέρα. Ανεξαρτήτως από τα θετικά ή αρνητικά συναισθήματα που μπορεί να νιώθει η κυοφορούσα, είναι σημαντική η συμμετοχή των γονέων κατά την διάρκεια της διαδικασίας, ιδιαίτερα για την υποστήριξη και προστασία προς αυτήν. Εφόσον υπάρχει ένα μέρος που είναι απρόβλεπτο και θα επηρέαζε την απόφαση της παρένθετης μητέρας αν ήταν γνώριμο σε αυτήν εξ αρχής, είναι λογικό οι γονείς να έχουν κάποια ευθύνη απέναντι της, εκτός από την πιθανή οικονομική υποχρέωση.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η πιο πάνω πληροφόρηση δεν είναι η αντιπροσωπευτική εικόνα για τη ψυχολογική κατάσταση της κάθε φέρουσας. Αντιθέτως, υπάρχει και η στάση της αποστασιοποίησης¹⁸ που κρατάνε μερικές γυναίκες κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης όσον αφορά την παρένθετη μητρότητα¹⁹. Ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι αυτή η στάση αναφέρεται ως πετυχημένη «χάρη στην σωστή ενημέρωση και πληροφόρηση της κυοφορούσας καθώς και την υποστηρίζει που έχει»²⁰. Ίσως θα μπορούσε να ειπωθεί ότι αυτό θα έπρεπε να είναι η προϋπόθεση για αυτήν την μέθοδο της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής – η διαβεβαίωση της σωστής ενημέρωσης πριν να χρησιμοποιηθεί η μέθοδος και η υποστήριξη προς την φέρουσα πριν, κατά την διάρκεια και μετά από την εγκυμοσύνη της. Η απουσία, είτε της σωστής ενημέρωσης, είτε της υποστήριξης θα είχε ως αποτέλεσμα την μη-ολοκληρωτική συναίνεση της φέρουσας. Παρόλη την προφανή δυσκολία, σε πρακτικό επίπεδο, να μπορεί να διασφαλιστεί αυτή η προϋπόθεση ίσως, να λύνεται εν μέρη το πρόβλημα της μη-ολοκληρωμένης ή «άδειας» συγκατάθεσης της παρένθετης μητέρας που είναι παρούσα σήμερα.

1.1.3 Άλλοι Παράγοντες που επηρεάζουν τη Συγκατάθεση

Το πρόβλημα της «άδειας» συγκατάθεσης δεν προέρχεται μόνο από τα απρόβλεπτες συναισθηματικές ή και σωματικές αλλαγές της φέρουσας κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης, αλλά συμπεριλαμβάνει και άλλους παράγοντες. Για παράδειγμα, αν το μοναδικό κίνητρο μιας γυναίκας για να προχωρήσει με αυτή την ιατρική διαδικασία είναι

¹⁶ Κίναλη, Ελισάβετ. "Παρένθετη μητρότητα- Απαγορεύσεις και ηθικά διλήμματα" (Διπλωματική Εργασία), Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, (Αλεξανδρούπολη, 2018), σελ 13
https://repo.lib.duth.gr/jspui/bitstream/123456789/11559/1/KinaliE_2018.pdf

¹⁷ Κίναλη, Ελισάβετ. "Παρένθετη μητρότητα- Απαγορεύσεις και ηθικά διλήμματα", σελ. 13

¹⁸ Ποντική Γεωργία, "Θεωρητικό, Κοινωνικό και Νομικό Πλαίσιο Παρένθετης Μητρότητας", σελ. 56

¹⁹ Ανάλογο με το πιο πάνω: Έρευνα που έχει εξεταστεί στην Νέα Ζηλανδία επί του θέματος έχει δείξει ότι οι φέρουσες δεν θεωρούν «το παιδί αυτό ως δικό τους» και ότι «ει(ναι) αυστηρά το ξενοδοχείο του (εμβρύου)».

²⁰ Ποντική Γεωργία, "Θεωρητικό, Κοινωνικό και Νομικό Πλαίσιο Παρένθετης Μητρότητας", σελ 56

η οικονομική ανάγκη²¹, μήπως δίνει «άδεια» συγκατάθεση; Τουλάχιστον με ηθικούς όρους, δύσκολο μπορεί να πει κάποιος ότι η ανάγκη είναι αρκετή για μια δοσμένη συγκατάθεση με όλη την σημασία της λέξης «συγκατάθεση», εφόσον η ίδια η γυναίκα πιθανό να μην δώσει αρκετή σημασία ή να μην την ενδιαφέρει η σημαντική πληροφόρηση που θα της δοθεί από τον γιατρό (ή και δικηγόρο). Σε αυτές τις περιπτώσεις, φαίνεται να είναι διαφορετικοί οι σκοποί των γονέων και της παρένθετης μητέρας – για τους γονείς ο σκοπός είναι η απόκτηση ενός παιδιού και η αρχή της οικογένειας, ενώ για την παρένθετη μητέρα η διαδικασία και το παιδί είναι τα μέσα για τον χρηματικό στόχο της π.χ για την κάλυψη ενοικίου ή να ξεπληρωθεί ένα δάνειο²².

Ακόμη ένας παράγοντας που επηρεάζει άμεσα ή έμμεσα την απόφαση για να δοθεί ή όχι συγκατάθεση είναι η πίεση που θα υποστεί η γυναίκα για να προχωρήσει με την διαδικασία. Αυτή η πίεση μπορεί να προέρχεται από διάφορα άτομα και καταστάσεις, όπως την οικογένεια της που χρειάζονται οικονομική βοήθεια και θεωρούν ότι η διαδικασία είναι η μόνη λύση. Μπορεί επίσης να υπάρχει το ενδεχόμενο όπου, έμμεσα, η πίεση προέρχεται από τους γονείς που θεωρούν ότι μια φέρουσα είναι η μόνη ελπίδα τους για οικογένεια και μεταδίδουν την απόγνωση τους ώστε να πειστεί μια γυναίκα να γίνει φέρουσα του μελλοντικού παιδιού τους που τόσο λαχταρούν.

Σε αυτό το σημείο είναι ενδιαφέρον να αναφερθούμε και στην θετική όψη για την επιρροή προς την απόφαση της συγκατάθεσης, από ένα διαφορετικό κίνητρο της ίδιας της φέρουσας. Ενώ η επιθυμία των γονέων έχει πιο πάνω αναφερθεί ως πίεση, υπάρχει και η αντίθετη όψη όπου αυτή η επιθυμία ενθαρρύνει την διαδικασία. Δηλαδή, η υποβοηθούμενη αναπαραγωγή μέσω μιας παρένθετης μητέρας θεωρείται ως μια βοήθεια για να αρχίσει ένα ζευγάρι μια οικογένεια ή πιθανό μια βοήθεια για να σώσει την συζυγική ζωή ενός ζευγαριού²³. Επιπλέον, έχει εκφραστεί από παρένθετες μητέρες ότι η βοήθεια που είχαν δώσει μέσω αυτής της διαδικασίας τους δίνει περηφάνια²⁴. Αυτό μπορεί να υποδηλώνει ότι θα ξανάδιναν την συγκατάθεση της λόγω της καλής εμπειρίας που είχαν.

Σαφώς και υπάρχουν διάφορα θετικά όσον αφορά την υποβοηθούμενη αναπαραγωγή μέσω μιας παρένθετης μητέρας, όπως στις περιπτώσεις όπου η φέρουσα κρατάει μια στάση αποστασιοποίησης κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης ή και την χαρά και την περηφάνια που μπορεί να νιώθει ακόμη και μετά από την «παράδοση» του παιδιού. Παρ'όλο αυτά παραμένει, σε αρκετές περιπτώσεις το πρόβλημα της «άδειας» συγκατάθεσης κυρίως, είτε επειδή είναι πολύ δύσκολο πραγματικά να προβλέψουν οι ίδιες οι γυναίκες τα συναισθήματα και την ψυχολογική κατάσταση που πιθανόν να αντιμετωπίσουν, ειδικότερα αν είναι παρένθετες μητέρες για πρώτη φορά, και δεν έχουν την κατάλληλη

²¹ Taebi, Mahboubeh, Negin Masoudi Alavi, and Seyed Mehdi Ahmadi. "The experiences of surrogate mothers: A qualitative study." *Nursing and Midwifery Studies* 9, no. 1 (2020), σελ 53 https://www.nmsjournal.com/temp/NursMidwiferyStud9151-2916187_080601.pdf

²² Taebi, Mahboubeh, Negin Masoudi Alavi, and Seyed Mehdi Ahmadi. "The experiences of surrogate mothers: A qualitative study." , σσ. 53-55

²³ Taebi, Mahboubeh, Negin Masoudi Alavi, and Seyed Mehdi Ahmadi. "The experiences of surrogate mothers: A qualitative study." , σελ. 55

²⁴ Taebi, Mahboubeh, Negin Masoudi Alavi, and Seyed Mehdi Ahmadi. "The experiences of surrogate mothers: A qualitative study." , σελ. 56

υποστήριξη για ότι μπορεί να προκύψει, είτε επειδή η συγκατάθεση δίνεται με άλλο σκοπό π.χ οικονομική ανάγκη από πλευράς της παρένθετης μητέρας ή ως αποτέλεσμα πίεσης που έχουν υποστεί.

Αναμφίβολα, το θέμα της «πραγματικής» συγκατάθεσης της παρένθετης μητέρας θα πρέπει να είναι μια συνεχιζόμενη συζήτηση, εφόσον αρκετοί, συμπεριλαμβανομένου του εαυτού μου, δεν έχουν πειστεί ότι η υποβοηθούμενη αναπαραγωγή που χρησιμοποιείται νόμιμα σε ορισμένες χώρες μέχρι στιγμής, συμπεριλαμβάνει πάντοτε την «πραγματική» συγκατάθεση της φέρουσας.

1.2 «Χρήση» του Σώματος της Παρένθετης Μητέρας

Στην περίπτωση όπου θεωρήσουμε ότι υπήρχε «πραγματική» συγκατάθεση της παρένθετης μητέρας και έχει προχωρήσει η διαδικασία της παρένθετης μητρότητας, πως μπορούμε να κατανοήσουμε το επιχείρημα της «χρήσης» του σώματος μιας γυναίκας όσον αφορά την παρένθετη μητρότητα;

Σε αυτή την ενότητα θα επικεντρωθούμε στην «χρήση» του σώματος της παρένθετης μητέρας ως μια εργασία και ως εμπορευματοποίηση.

1.2.1. Ως Εργασία

Μια εργασία συνήθως συμπεριλαμβάνει άδεια (ή ρεπό), αναρρωτική άδεια, υπερωρίες που αμείβονται και επίδομα ανεργίας σε περίπτωση όπου έχει απολυθεί ένας εργαζόμενος²⁵. Δύσκολα μπορεί κανείς να υποστηρίξει επιτυχώς ότι οποιοδήποτε από τα παραπάνω που συμπεριλαμβάνονται σε μια εργασία, συμπεριλαμβάνεται και στην παρένθετη μητρότητα. Επομένως, το προφανές ερώτημα που ανακύπτει είναι τι είδους εργασία είναι αυτή που ασκεί η παρένθετη μητέρα; Η απλή απάντηση θα ήταν ότι η παρένθετη μητρότητα δεν είναι εργασία αφού δεν μπορεί να συμπεριλαμβάνει τα βασικά που συμπεριλαμβάνει οποιοδήποτε άλλη δουλειά. Όχι μόνο αυτή θα ήταν η απλή απάντηση, αλλά πιθανόν, να είναι και μια λογική απάντηση εφόσον μια παρένθετη μητέρα δεν μπορεί να πάρει αναρρωτική άδεια και είναι σχεδόν αδύνατο να μπορεί να «παραιτηθεί»²⁶ ή να «απολυθεί» όταν έχει αρχίσει ήδη η διαδικασία της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής. Παρόλο αυτά, δεν μπορούμε απλούστατα να πούμε ότι «η παρένθετη

²⁵ Καλοκαιρινού, Ελένη "Γιατί δεν μισθώνω ούτε τις σεξουαλικές ούτε τις αναπαραγωγικές που λειτουργίες, Από τον βαθύ φεμινισμό στη κατηγορική προσταγή του Καντ", σελ. 36- στο Παρένθετη Μητρότητα – Ο ηθικός προβληματισμός για τη μητέρα, το παιδί και την οικογένεια, Κόσμος -Επιστημονικό Περιοδικό του Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Πρακτικά 1 (Θεσσαλονίκη, 5 Δεκ 2018), Θεσσαλονίκη 2020

²⁶ Μιλτιάδης Βάντσος "Παρένθετη Μητρότητα: Πράξη Ανιδιοτελούς Προσφοράς ή Εμπορευματοποίηση του Σώματος", σελ.91- στο Παρένθετη Μητρότητα – Ο ηθικός προβληματισμός για τη μητέρα, το παιδί και την οικογένεια, Κόσμος -Επιστημονικό Περιοδικό του Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Πρακτικά 1 (Θεσσαλονίκη, 5 Δεκ 2018), Θεσσαλονίκη 2020

είναι ένα είδος εργασίας (που) καταρρέει ²⁷ » εφόσον δεν περιλαμβάνει τα προαναφερόμενα που περιγράφουν μια «τυπική» εργασία.

Μήπως μπορεί να θεωρηθεί η παρένθετη μητρότητα ως υπηρεσία ή απλούστατα ως ένα σύμβολο που εκτελείται μεταξύ των γονέων και της παρένθετης μητέρας; Εξάλλου, εκτός από την περίπτωση της αλτροουιστικής παρένθετης μητέρας όπου ο συγγενής είναι η κυοφορούσα²⁸, θα δοθεί χρηματική βοήθεια στη παρένθετη μητέρα (είτε ως αμοιβή, είτε μεσώ δαπανών). Με άλλα λόγια, δεν περνάει η κυοφορούσα όλη αυτήν την διαδικασία μόνο από την καλοσύνη της σαν να πρόκειται για φιλανθρωπικό σκοπό - γίνεται η διαδικασία γνωρίζοντας ότι θα υπάρχει η χρηματική αμοιβή X, αν της δίνεται αμοιβή, που θα της δοθεί όταν ολοκληρωθεί το «έργο» που άρχισε, δηλαδή όταν «παράδοσει» το παιδί στους γονείς.

Εφόσον η παρένθετη μητρότητα δεν μπορεί να θεωρηθεί ως «τυπική» εργασία και πιθανόν ο όρος «υπηρεσία» να προκαλεί σοβαρή αρνητική αντίδραση από φεμινιστές, θρησκευόμενους κτλ., θα επικεντρωθούμε στην πτυχή του συμβολαίου της παρένθετης μητρότητας. Ένα σύμβολο μεταξύ των γονέων και της παρένθετης μητέρας (γνωστό ως «surrogacy contract» στα αγγλικά) που έχει συζητηθεί με αρκετή επέκταση είναι σε σχέση με την υπόθεση Baby M στις ΗΠΑ (1981) , όπου το σύμβολο εν τέλει δεν μπορούσε να θεωρηθεί ως έγκυρο από το δικαστήριο²⁹ και θεωρήθηκε πως πρόσβαλε την δημοσία πολιτική επειδή ήταν ουσιαστικά «μια πώληση ενός παιδιού»³⁰. Παρόλο που πρέπει να τονίσουμε ότι αυτή η υπόθεση ήταν στην δεκαετία του 1980, είναι σημαντικό να κατανοήσουμε ότι προκάλεσε πολλές αρνητικές αντιδράσεις - με το συμπέρασμα να είναι ότι τα σύμβολα που γίνονται σε σχέση με την παρένθετη μητρότητα θεωρούνται ως μια πράξη πώλησης παιδιών (ή «baby selling-arrangements»)³¹, «γυναίκεια σώματα (χρησιμοποιούνται) ως εργοστάσια τεκνοποίησης»³² και γενικότερα, την παρένθετη μητρότητα ως εμπορευματοποίηση³³. Περισσότερο να πούμε ότι τα δεδομένα έχουν αλλάξει από το 1981 και συγκεκριμένα, αυτών των ειδών σύμβολα γίνονται όλο και πιο έγκυρα. Όμως δεν έχει αλλάξει το γεγονός ότι η παρένθετη μητρότητα θεωρείται ως εμπορευματοποίηση από πολλούς και για αυτό το λόγο θα επικεντρωθούμε στην επόμενη υποενότητα, συγκεκριμένα για την εμπορευματοποίηση.

Το μόνο συμπέρασμα που θα πρότεινα σε αυτό το σημείο σε σχέση με την παρένθετη μητρότητα ως εργασία, και δεδομένου ότι υπάρχουν συχνά σχετικές συμβάσεις που τις πλείστες φορές είναι έγκυρες, είναι ότι πιθανόν οι παρένθετες μητέρες να πρέπει να

²⁷ Καλοκαιρινού, Ελένη "Γιατί δεν μισθώνω ούτε τις σεξουαλικές ούτε τις αναπαραγωγικές που λειτουργίες, Από τον βαθύ φεμινισμό στη κατηγορική προσταγή του Καντ", σελ. 36

²⁸ Καλοκαιρινού, Ελένη "Γιατί δεν μισθώνω ούτε τις σεξουαλικές ούτε τις αναπαραγωγικές που λειτουργίες, Από τον βαθύ φεμινισμό στη κατηγορική προσταγή του Καντ", σελ. 37

²⁹ Scott, Elizabeth S. "Surrogacy and the Politics of Commodification." *Law & Contemp. Probs.* 72 (2009), σελ. 114

³⁰ Ανάλογο με το πιο πάνω

³¹ Scott, Elizabeth S. "Surrogacy and the Politics of Commodification." *Law & Contemp. Probs.* 72 (2009), σελ. 115: "Religious leaders...most prominently the Conference of Bishops of the Catholics Church... arguing that surrogacy contracts were baby-selling arrangements that undermined the family, degraded women, and harmed children".

³² Scott, Elizabeth S. "Surrogacy and the Politics of Commodification." *Law & Contemp. Probs.* 72 (2009), σελ. 112

³³ Ανάλογο με το πιο πάνω

αντιμετωπίζονται ως αυτοαπασχολούμενοι. Εφόσον, η παρένθετη μητρότητα δεν θεωρείται ως «τυπική» εργασία και δεν θα ήταν 'σωστό' να θεωρηθεί ως «υπηρεσία» λόγω της κακής συσχέτισης με την λέξη αυτή π.χ εκμετάλλευση και σε κάποιες περιπτώσεις πορνεία, αλλά γίνεται ως ενός είδους δουλειάς ή και η κύρια πηγή εισοδήματος για αρκετές γυναίκες, πιθανόν η αυτοαπασχόληση να είναι ο μόνος κατάλληλος όρος που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την παρένθετη μητρότητα. Αν μπορούμε να κατηγοριοποιήσουμε την παρένθετη μητρότητα ως αυτοαπασχόληση τόσο απλά, γιατί τότε προέκυψε ο προβληματισμός με την άρνηση νομικής αναγνώρισης σχέσης γονέα-παιδιού όπου το παιδί προήλθε από παρένθετη μητέρα³⁴, ή η απαγόρευση τελέσεως του μυστηρίου της βάπτισης σε βρέφος που έχει γεννηθεί μέσω μιας παρένθετης μητέρας³⁵;

1.2.2 Ως Εμπορευματοποίηση

Σε σχέση με την παρένθετη μητρότητα και την παρένθετη μητέρα, έχουν ύπαρξει συνεχώς ανελέητα αρνητικοί χαρακτηρισμοί που μάλλον θα συνεχιστούν για αρκετά χρόνια ακόμη. Η πρακτική της παρένθετης μητρότητας έχει εκφραστεί από την Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία «παρά φύση και ηθικά απαράδεκτη»³⁶ και ως «βιολογική πορνεία» αν νομιμοποιηθεί³⁷, άλλοι την έχουν χαρακτηρίσει ως ένα πιθανό «φαινόμενο «κατασκευής» μητρότητας»³⁸ και από την Επιτροπή Βιοηθικής της Εκκλησίας της Ελλάδος έχει αναφερθεί ως «μια εκτροπή από τη φυσιολογική οδό»³⁹. Επίσης, οι εμπορικές παρένθετες, δηλαδή η παρένθετες μητέρες που αμείβονται, θεωρούνται ως «γυναίκες (που) χρησιμοποιούν τα σώματα τους, τις μήτρες τους και συχνά τα στήθη τους ως όργανα εργασίας»⁴⁰ και γενικότερα, οι παρένθετες μητέρες είναι γυναίκες που έχουν «υποβιβαστεί ουσιαστικά στις αναπαραγωγικές τους ικανότητες μόνο»⁴¹. Όλοι

³⁴ Mennesson v. France, αρ. 65192/11, Απόφαση 26 Ιουνίου 2014 (ECHR)

³⁵ Λαδάς, Ιωάννης "Η Απόφαση της Εκκλησίας της Ρωσίας περί Απαγόρευσης της τελέσεως του μυστηρίου της Βαπτίσεως σε βρέφη που έχουν γεννηθεί μέσω Παρένθετη Μητέρας και η Ανάγκη Κοινής αντιμετώπισης των Βιοηθικών Ζητημάτων από την Ορθόδοξη Εκκλησία" – στο Παρένθετη Μητρότητα – Ο ηθικός προβληματισμός για τη μητέρα, το παιδί και την οικογένεια, Κόσμος -Επιστημονικό Περιοδικό του Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας Αριστοτελείου Πανεπιστήμιου Θεσσαλονίκης, Πρακτικά 1 (Θεσσαλονίκη, 5 Δεκ 2018), Θεσσαλονίκη 2020

³⁶ Ανάλογα με το πιο πάνω, σελ. 130

³⁷ Λαδάς, Ιωάννης "Η Απόφαση της Εκκλησίας της Ρωσίας περί Απαγόρευσης της τελέσεως του μυστηρίου της Βαπτίσεως σε βρέφη που έχουν γεννηθεί μέσω Παρένθετη Μητέρας και η Ανάγκη Κοινής αντιμετώπισης των Βιοηθικών Ζητημάτων από την Ορθόδοξη Εκκλησία", σελ.131

³⁸ Αμπατζόγλου, Γρηγόριος, "Μητρική Λειτουργία και Παρένθετη Μητρότητα: Κλινικοί και Ηθικοί Προβληματισμοί", σελ.44, στο Παρένθετη Μητρότητα – Ο ηθικός προβληματισμός για τη μητέρα, το παιδί και την οικογένεια, Κόσμος -Επιστημονικό Περιοδικό του Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας Αριστοτελείου Πανεπιστήμιου Θεσσαλονίκης, Πρακτικά 1 (Θεσσαλονίκη, 5 Δεκ 2018), Θεσσαλονίκη 2020

³⁹ Μιλτιάδης Βάντσος "Παρένθετη Μητρότητα: Πράξη Ανιδιοτελούς Προσφοράς ή Εμπορευματοποίηση του Σώματος", σελ 95

⁴⁰ Καλοκαιρινού, Ελένη "Γιατί δεν μισθώνω ούτε τις σεξουαλικές ούτε τις αναπαραγωγικές που λειτουργίες, Από τον βαθύ φεμινισμό στη κατηγορική προσταγή του Καντ", σελ. 35

⁴¹ Ανάλογα με το πιο πάνω

αυτοί οι χαρακτηρισμοί δίνουν την εντύπωση πως η παρένθετη μητρότητα είναι μια πρακτική που δεν είναι ηθική, που εκμεταλλεύεται το σώμα μιας γυναίκας και που παραβιάζει τα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα μιας γυναίκας⁴². Γιατί υπάρχει μια τόσο αρνητική στάση προς την παρένθετη μητρότητα;

Αυτή η σαφές αρνητική στάση που επικρατεί επί το θέματος δικαιολογείται, όχι ολοκληρωτικά, αλλά σίγουρα δικαιολογείται εφόσον, ως ένα σημείο, με ή χωρίς αμοιβή, μια γυναίκα όντως «χρησιμοποιείται» για το σώμα της. Η παρένθετη μητρότητα, καθώς και η πορνεία έχουν θεωρηθεί ως περιπτώσεις «αγοραπωλησίας του ανθρώπινου γυναικείου σώματος». Παρόλο που προσωπικά δεν θεωρώ σωστό να συγκρίνονται τα δυο μεταξύ τους, είναι κατανοητικό ότι υπάρχει μια «χρήση» των αναπαραγωγικών λειτουργιών μιας γυναίκας⁴³ για την παρένθετη μητρότητα που δεν μπορούμε να αγνοήσουμε. Επιπλέον, δεν μπορούμε να αγνοήσουμε το γεγονός ότι μια παρένθετη μητέρα φαίνεται σαν ένα εργαλείο ή ένα μέσο με ένα συγκεκριμένο σκοπό – αυτό σημαίνει ότι δεν την βλέπουμε ως άνθρωπο με δικαιώματα που πρέπει να σεβόμαστε, αλλά ως ένα πράγμα ή αντικείμενο⁴⁴ που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να γίνει πραγματικότητα η επιθυμία ενός ζευγαριού για την απόκτηση ενός παιδιού. Αν ακολουθήσουμε το σκεπτικό του Καντ, όπου πρέπει να είναι παρούσα η αρχή της αυτονομίας για να υπάρχει η αρχή της αξιοπρέπειας και ότι ένα αντικείμενο δεν διαθέτει αυτονομία, τότε είναι ξεκάθαρο πως μια παρένθετη μητέρα «μετατρέπεται συνειδήτα σε αντικείμενο» εφόσον «υπεννοικιάσει τις αναπαραγωγικές λειτουργίες της» και έτσι, στερείται και τις δυο αυτές βασικές αρχές⁴⁵.

Αυτό το σημείο είναι κατάλληλο ώστε να συμφωνήσουμε πως μια γυναίκα που είναι παρένθετη μητέρα χρησιμοποιεί η ίδια και χρησιμοποιείται (από άλλους) το σώμα της για ένα σκοπό – για τεκνοποίηση. Η «χρήση» του σώματος όμως δεν σημαίνει κατά ανάγκη το ίδιο με την «εμπορευματοποίηση» του σώματος. Το άρθρο του Βάντσου, αναφέρεται στην παρένθετη μητρότητα είτε ως πράξη ανιδιοτελής προσφοράς, όπου η μόνη πρόθεση της κυοφορούσας είναι να πραγματοποιηθεί η επιθυμία ενός ζευγαριού για ένα παιδί, είτε ως εμπορευματοποίηση, όπου το κίνητρο είναι «η οικονομική αμοιβή από την παρεχόμενη υπηρεσία»⁴⁶. Παρόλο που δεν θεωρώ ότι η αμοιβή ισούται με την εμπορευματοποίηση της παρένθετης μητέρας, φαίνεται πως η νομοθεσία της Ελλάδας δεν συμφωνεί μαζί μου – ο εμπορευματικός χαρακτήρας αποτρέπεται ρητά στον Ελληνικό νόμο⁴⁷, σύμφωνα με διάφορους συγγραφείς, εφόσον η νομοθεσία επιτρέπει αυτή την πρακτική μόνο όταν είναι «χωρίς αντάλλαγμα» και όταν υπάρχει η δικαστική

⁴²Καλοκαιρινού, Ελένη "Γιατί δεν μισθώνω ούτε τις σεξουαλικές ούτε τις αναπαραγωγικές που λειτουργίες, Από τον βαθύ φεμινισμό στη κατηγορική προσταγή του Καντ", σελ. 33

⁴³ Καλοκαιρινού, Ελένη "Γιατί δεν μισθώνω ούτε τις σεξουαλικές ούτε τις αναπαραγωγικές που λειτουργίες, Από τον βαθύ φεμινισμό στη κατηγορική προσταγή του Καντ", σελ. 36

⁴⁴ Ανάλογα με το πιο πάνω

⁴⁵ Καλοκαιρινού, Ελένη "Γιατί δεν μισθώνω ούτε τις σεξουαλικές ούτε τις αναπαραγωγικές που λειτουργίες, Από τον βαθύ φεμινισμό στη κατηγορική προσταγή του Καντ", σσ. 36-37

⁴⁶ Μιλτιάδης Βάντσος "Παρένθετη Μητρότητα: Πράξη Ανιδιοτελούς Προσφοράς ή Εμπορευματοποίηση του Σώματος", σελ. 86

⁴⁷ Παναγιωτόπουλος, Πέτρος, "Παρένθετη Μητρότητα: Ένα Τρίγωνο Εγωκεντρισμού, Εμπορευματοποίησής και Δοτικότητας", σελ.152, στο Παρένθετη Μητρότητα – Ο ηθικός προβληματισμός για τη μητέρα, το παιδί και την οικογένεια, Κόσμος -Επιστημονικό Περιοδικό του Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Πρακτικά 1 (Θεσσαλονίκη, 5 Δεκ 2018), Θεσσαλονίκη 2020

άδεια⁴⁸. Η Ελληνική νομοθεσία φαίνεται να έχει κάνει μια προσπάθεια για την προστασία των γυναικών έχοντας θέσει τον όρο «χωρίς αντάλλαγμα» αλλά, ταυτοχρόνως, σημαίνει πρακτικά ότι μια παρένθετη μητέρα αδικείται ενώ έχει περάσει πολύτιμη ταλαιπωρία⁴⁹ και ενώ έχει λύσει το πρόβλημα της ατεκνίας ενός ζευγαριού⁵⁰ δεν θα ανταμειφθεί με κανένα τρόπο για τον κόπο της. Ενδιαφέρουσα είναι η αναφορά του Βάντσου στην αδικία της μη-αμοιβής, ενώ αργότερα στο ίδιο άρθρο καταλήγει στο ότι η οικονομική συναλλαγή «θιγεί την αξιοπρέπεια της γυναίκας» και ότι η πρακτική αυτή αναπόφευκτα έχει «όλα τα στοιχεία (που) παραπέμπουν σε εμπορευματοποίηση του γυναικείου σώματος»⁵¹.

Είναι δύσκολο να συμφωνήσω με τις απόψεις που έχω αναφέρει πιο πάνω, συγκεκριμένα για τον εμπορευματικό χαρακτήρα που έχει η παρένθετη μητρότητα. Μια γυναίκα που έχει αυτονομία και έχει δώσει την «πραγματική» συγκατάθεση της μπορεί να διαλέξει πως θα χρησιμοποιήσει το σώμα της. Δεν λέω βέβαια ότι μπορεί να πληγώνει το σώμα της, αλλά θα μπορούσε να αναφέρει κάποιος ότι μια εγκυμοσύνη είναι ταλαιπωρία στο σώμα όπως είναι και πολλά άλλα πράγματα π.χ από κάπνισμα ή εργασιομανία, που επιλέγει συνειδητά το ίδιο το άτομο για τον εαυτό του. Η μεγάλη διαφορά που είναι ότι ο σκοπός και το αποτέλεσμα είναι για κάποιον άλλο όταν αναφερόμαστε σε παρένθετη μητρότητα, είναι λογικό να προσφέρει και μια ανάλογη αμοιβή.

Το μόνο σίγουρο είναι ότι η παρένθετη μητρότητα μπορεί να θεωρηθεί ως μια πρακτική που «χρησιμοποιεί» το σώμα μιας γυναίκας, εφόσον κυριολεκτικά χρησιμοποιείται το σώμα της για την γονιμοποίηση, εγκυμοσύνη και την γέννα ενός εμβρύου. Η «χρήση» όμως, δεν είναι ξεκάθαρο ούτε τι είδους εργασίας είναι, αν δεχτούμε ότι μπορεί να θεωρηθεί ως εργασία, ούτε αν αυτή η πρακτική προκαλεί την εμπορευματοποίηση του σώματος. Αν θεωρήσουμε ότι η παρένθετη μητρότητα δεν είναι εργασία, ενώ δίνεται αμοιβή, πιθανόν να αλλάξει κάποιος γνώμη σε περίπτωση που η πρακτική αυτή αποτελεί την κύρια ή μοναδική πηγή εισοδήματος αυτής της γυναίκας, και να κατηγοριοποιηθεί ως αυτοαπασχόληση.

Η αμοιβή της παρένθετη μητέρας φαίνεται να περιπλέκει το θέμα περισσότερο- για κάποιους η αμοιβή δείχνει το εμπορευματοποίηση και την εκμετάλλευση που γίνεται του σώματος μίας γυναίκας, ενώ για άλλους, συμπεριλαμβανομένου του εαυτού μου, αντιπροσωπεύει την ταλαιπωρία και τον κόπο που έχει κάνει η παρένθετη μητέρα. Περισσότερο να πούμε ότι αυτή η αμοιβή δεν μπορεί, εξολοκλήρου, να αντιπροσωπεύσει την δυσκολία που έχει περάσει μια παρένθετη μητέρα, σωματικά και ψυχικά, κατά την διάρκεια της όλης διαδικασίας, αλλά η απώλεια μιας αμοιβής θα ήταν εντελώς άδικη προς την κυοφορούσα.

⁴⁸ Μιλτιάδης Βάντσος "Παρένθετη Μητρότητα: Πράξη Ανιδιοτελούς Προσφοράς ή Εμπορευματοποίηση του Σώματος", σελ. 86

⁴⁹ Μιλτιάδης Βάντσος "Παρένθετη Μητρότητα: Πράξη Ανιδιοτελούς Προσφοράς ή Εμπορευματοποίηση του Σώματος", σελ. 88

⁵⁰ Μιλτιάδης Βάντσος "Παρένθετη Μητρότητα: Πράξη Ανιδιοτελούς Προσφοράς ή Εμπορευματοποίηση του Σώματος", σελ. 90

⁵¹ Ανάλογα με το πιο πάνω

1.3 Σύνοψη του Πρώτου Κεφαλαίου

Η παρένθετη μητρότητα είναι μια πρακτική που εφαρμόζεται εδώ και χρόνια. Παρόλα αυτά εγείρει διάφορα ζητήματα και αρκετούς προβληματισμούς. Στη πρώτη ενότητα αναφέρομαι στην «πραγματική» συγκατάθεση που δύσκολα μπορεί να έχει δώσει η παρένθετη μητέρα για πολλούς λόγους. Ένας από τους κύριους λόγους είναι η απροβλεψία των συναισθημάτων, αλλαγή ορμονών και διατροφής, η δέσμευση της κυοφορούσας με το έμβρυο κτλ. Επίσης, αυτή η ενότητα έχει επικεντρωθεί στην ψυχολογική κατάσταση της παρένθετης μητέρας, στην κατάθλιψη που μπορεί να νιώθει με την «παράδοση» του παιδιού αλλά και γενικότερα στην ψυχολογική υποστήριξη, που παρόλη την σημαντικότητα της, δεν είναι υποχρεωτική να δίνεται π.χ από τους γονείς κατά την διάρκεια και μετά αυτής της διαδικασίας, που οδήγησε στην συζήτηση για τον ρόλο των γονέων κατά την διάρκεια της διαδικασίας. Το τελευταίο μέρος της πρώτης ενότητας αναφέρθηκε σε άλλους παράγοντες που επηρεάζουν την απόφαση της παρένθετη μητέρας για να δώσει την συγκατάθεση της.

Παρόλο που, η συζήτηση της πρώτης ενότητας δεν πείθει και πολύ για μια «πραγματική» συγκατάθεση, η δεύτερη ενότητα προχώρησε με την ιδέα ότι υπάρχει συγκατάθεση ούτως ώστε να προχωρήσει η συζήτηση για την «χρήση» του σώματος σε σχέση με την πρακτική που εφαρμόζεται. Οι δυο υποενότητες που αναφέρθηκαν εδώ ήταν σε σχέση με την παρένθετη μητρότητα ως εργασία και ως εμπορευματοποίηση του σώματος. Η παρένθετη μητρότητα δεν θεωρείται ως «τυπική» εργασία και για μερικούς δεν θεωρείται σαν εργασία καθόλου. Θα πρέπει όμως να έχουμε υπόψη ότι κάποιες γυναίκες ασκούν αυτή την πρακτική συστηματικά σαν τη κύρια πηγή εισοδήματος, άρα πιθανόν να πρέπει, τουλάχιστον σε αυτές τις περιπτώσεις, θα κατηγοριοποιηθεί ως κάποιου είδους εργασία. Σε σχέση με την εμπορευματοποίηση του σώματος, έχουν εκφραστεί διάφοροι αρνητικοί χαρακτηρισμοί για την παρένθετη μητρότητα με έμφαση στην απώλεια της αυτονομίας και της αξιοπρέπειας, και στο γεγονός ότι μια γυναίκα θεωρείται ως αντικείμενο και μέσο για ένα συγκεκριμένο σκοπό. Τέλος, έγινε αναφορά στην Ελληνική νομοθεσία που αναφέρεται ρητά στην απαγόρευση αμοιβής, που θεωρείται για κάποιους, ως τρόπος αποφυγής της εμπορευματοποίησης μιας παρένθετης μητέρας.

Εκτός από τα ηθικά ζητήματα που έχουν συζητηθεί σε αυτό το κεφάλαιο, θα πρέπει να αναφερθούμε και στα νομικά ζητήματα που εγείρονται επί του θέματος με αναφορά, για τους σκοπούς αυτής της μελέτης, συγκεκριμένα στην νομοθεσία της Κύπρου και της Ελλάδας.

Κεφάλαιο 2

Η Νομοθεσία στην Κύπρο και στην Ελλάδα σε σχέση με την Παρένθετη Μητρότητα

Το κεφάλαιο αυτό αναφέρεται στην νομοθεσία της Ελλάδας και της Κύπρου σε σχέση με την παρένθετη μητρότητα, που αναδεικνύουν αρκετές ομοιότητες μεταξύ τους, προπαντός την μικρή αποδοχή και «χρήση» της παρένθετης μητρότητας ως τρόπος υποβοηθούμενης αναπαραγωγής.

Πέραν από την σχετική νομοθεσία της Κύπρου και Ελλάδας που θα συζητηθεί, το κεφάλαιο αναφέρεται συγκεκριμένα στο ερώτημα: Τι 'προσφέρει' ο νόμος στην παρένθετη μητέρα; Με άλλα λόγια, εφόσον είναι νομικά αποδεκτή η παρένθετη μητρότητα ως μέθοδος υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, ο σχετικός νόμος προσφέρει προστασία και υποστήριξη στην παρένθετη μητέρα ή επικεντρώνεται στην ίδια την μέθοδο και υπό ποιες προϋποθέσεις μπορεί να 'χρησιμοποιηθεί' με αποκλειστικό σκοπό ενός ζευγαριού, να αποκτήσει παιδί;

2.1 Η Νομοθεσία όσον αφορά την Παρένθετη Μητρότητα στην Ελλάδα και στην Κύπρο

Αυτή η ενότητα θα ξεκινήσει πρώτα με την νομοθεσία της Ελλάδας εφόσον, προηγείται, χρονικά, από την νομοθεσία της Κύπρου επί του θέματος. Σημαντικό είναι να κατανοηθεί ότι το επίκεντρο είναι η Κύπρος και η Ελλάδα λόγω της γεωγραφικής περιοχής στην οποία ζούμε, καθώς και λόγω των ομοιοτήτων που έχουν αυτές οι δύο χώρες μεταξύ τους σε σχέση με την ομιλούμενη γλώσσα, τον πολιτισμό, ορισμένες παραδόσεις κλπ. που επηρεάζουν τον τρόπο που αντιμετωπίζουμε ένα θέμα και που, ως αποτέλεσμα, υπάρχουν πολλές ομοιότητες της νομοθεσίας των δύο χωρών όσον αφορά την παρένθετη μητρότητα.

2.1.1 Νομοθεσία στην Ελλάδα

Για το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο που αφορά στην παρένθετη μητρότητα στην Ελλάδα θα πρέπει να αναφερθούμε πρώτα στον Ελληνικό Αστικό Κώδικα, που έχει ισχύ από το έτος 1946. Συγκεκριμένα, το άρθρο 1458 του Αστικού Κώδικα, που προστέθηκε και χρησιμοποιείται από το έτος 2002, και που δηλώνει πως:

«Η μεταφορά στο σώμα άλλης γυναίκας γονιμοποιημένων ωαρίων, ξένων προς την ίδιαν, και η κυοφορία από αυτήν επιτρέπεται με δικαστική άδεια που παρέχεται πριν από τη μεταφορά, υπάρχει έγγραφη και χωρίς αντάλλαγμα συμφωνία των προσώπων που επιδιώκουν να αποκτήσουν τέκνο και της γυναίκας που θα κυοφορήσει, καθώς και του συζύγου της, αν αυτή είναι έγγαμη. Η δικαστική άδεια παρέχεται υστέρα από αίτηση της γυναίκας που επιθυμεί να αποκτήσει τέκνο, εφόσον αποδεικνύεται ότι αυτή είναι ιατρικώς αδύνατο να κυοφορήσει και ότι η γυναίκα που προσφέρεται να κυοφορήσει είναι, εν όψει της κατάστασης της υγείας της, κατάλληλη για κυοφορία.»

Το συγκεκριμένο άρθρο δείχνει την παρένθετη μητρότητα ως μια μέθοδο υποβοηθούμενης αναπαραγωγής στις περιπτώσεις όπου «αποδεικνύεται ότι αυτή (δηλαδή η γυναίκα που θέλει να αποκτήσει τέκνο) είναι ιατρικώς αδύνατο να κυοφορήσει». Θα πρέπει να τονιστεί ότι αυτό το άρθρο 'προσφέρει' πολύ περισσότερα από μια νομική αποδοχή αυτής της μεθόδου, εφόσον το περιεχόμενο του άρθρου 1458 υποδεικνύει και τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες θα χρησιμοποιείται αυτή η μέθοδος. Οι προϋποθέσεις θα μπορούσαν να εξηγηθούν ως εξής: Με την προαπαιτούμενη δικαστική άδεια⁵² που παρέχεται μετά από απόδειξη της αδυναμίας απόκτησης παιδιού της γυναίκας, θα μεταφερθούν στην παρένθετη μητέρα γονιμοποιημένα ωάρια, «ξένα προς την ίδια», με την άδεια του συζύγου της σε περίπτωση που είναι έγγαμη και ενώ υπάρχει ήδη μια έγγραφη και χωρίς αντάλλαγμα συμφωνία που υπογράφεται από τους γονείς και την παρένθετη μητέρα (και όπου χρειάζεται, υπογράφεται και από τον σύζυγο της παρένθετης μητέρας). Με άλλα λόγια, το άρθρο 1458 φαίνεται να δέχεται την χρήση αυτής της μεθόδου με αρκετές προϋποθέσεις, συγκεκριμένα την δικαστική άδεια και την έγγραφη και χωρίς αντάλλαγμα συμφωνία, αλλά και έναν πολύ σημαντικό περιορισμό – τα ωάρια δεν επιτρέπεται να είναι της ίδιας της παρένθετης μητέρας. Παρόλο που για κάποιους μπορεί να φαίνεται λογικός αυτός ο περιορισμός ή πιθανόν και αναγκαίος, δεν μπορούμε να αγνοήσουμε το γεγονός ότι αυτή η προϋπόθεση είναι ουσιαστικά ένας τρόπος αποφυγής μελλοντικών νομικών ζητημάτων. Για να μην προκύψουν νομικά ζητήματα, για παράδειγμα σε περίπτωση όπου η παρένθετη μητέρα ισχυρίζεται ότι το παιδί είναι δικό της, ενώπιον ενός δικαστηρίου εφόσον το δωρηθέν ωάριο για την διαδικασία ήταν το δικό της, απλούστατα έχει εφαρμοστεί η εύκολη λύση – η πλήρη απαγόρευση των ωαρίων που δωρίζονται, να ανήκουν στην παρένθετη μητέρα σε κάθε περίπτωση. Όπως ήταν η «έτοιμη λύση» σε σχέση με την πληροφόρηση που δίνεται εκ των προτέρων για να θεωρηθεί παρούσα η συγκατάθεση της πιθανής παρένθετης μητέρας που έχει αναφερθεί στο πρώτο κεφάλαιο, έτσι και εδώ υπάρχει η εύκολη λύση όσον αφορά τα «ξένα» ωάρια. Ο λόγος που τονίζεται σε αυτό το κείμενο η συγκεκριμένη

⁵² Η σχετική άδεια παρέχεται από το Πολυμελές Πρωτοδικείο και θα πρέπει να ζητηθεί πριν να αρχίσει η διαδικασία, δηλαδή πριν τη μεταφορά των γονιμοποιημένων ωαρίων στην κυοφορούσα αλλιώς η χρήση αυτής της μεθόδου θα είναι παράνομη.

προϋπόθεση είναι επειδή η περιπλοκότητα των νομικών ζητημάτων που μπορούν να προκύπτουν διαφαίνεται από προηγούμενες υποθέσεις στο εξωτερικό. Ειδικά στις ΗΠΑ, όπου οι νόμοι σε σχέση με αυτήν την μέθοδο είναι πολύ πιο ευέλικτοι και ανοιχτοί, είναι προφανές με μια απλή έρευνα ότι ήδη έχουν προκύψει σοβαρά νομικά ζητήματα που έχουν προκύψει π.χ στην γνωστή υπόθεση της *Baby M*⁵³.

Βέβαια, θα πρέπει να σημειωθούν επίσης και οι νόμοι για την παρένθετη μητρότητα στην Ελλάδα, εκτός από το άρθρο 1458 του Ελληνικού Αστικού Κώδικα, που λειτουργούν ως προϋποθέσεις. Συγκεκριμένα, το άρθρο 17 του Νόμου 4272/2014⁵⁴ αναφέρεται στην προϋπόθεση της διαμονής, όσον αφορά την παρένθετη μητέρα, ως εξής: «Τα άρθρα 1458 και 1464⁵⁵ του Αστικού Κώδικα εφαρμόζονται μόνο στην περίπτωση που η αιτούσα ή εκείνη που θα κυοφορήσει το τέκνο, έχει την κατοικία της ή την προσωρινή διαμονή της στην Ελλάδα», που διαφαίνεται να έχει ως σκοπό την προώθηση του αναπαραγωγικού τουρισμού⁵⁶. Μέχρι στιγμής, τα δύο αναφερόμενα άρθρα, αν και αφορούν την παρένθετη μητρότητα, δεν αφορούν άμεσα την ίδια παρένθετη μητέρα. Σε σχέση με την παρένθετη μητέρα, και με τις προϋποθέσεις που πρέπει να πληροί η ίδια η γυναίκα, αυτή που επιθυμεί να κυοφορήσει, αναφέρονται στην Απόφαση της Εθνικής Αρχής Ιατρικώς Υποβοηθουμένης Αναπαραγωγής⁵⁷ του έτος 2017⁵⁸. Συγκεκριμένα, στο άρθρο 9 αυτής της απόφασης (Δωρεά και Παρένθετη Μητρότητα- Απαγόρευση ανταλλάγματος), παράγραφος 1:

«1. Προϋποθέσεις για την παρένθετη μητρότητα ορίζονται: 1) Ηλικία άνω των είκοσι πέντε (25) ετών και μέχρι σαράντα πέντε (45) ετών, 2) να έχει αποκτήσει τουλάχιστον ένα τέκνο και 3) να μην έχει υποβληθεί σε περισσότερες από δυο καισαρικές τομές»

Παρόλο που οι πιο πάνω προϋποθέσεις μπορούν να θεωρηθούν ως λογικές από άποψη βιολογίας του σώματος μιας γυναίκας, θα μπορούσε κανείς να εκφράσει πιθανούς λόγους για τους οποίους εφαρμόστηκαν, που δεν αφορούν κατά ανάγκη την βιολογία μιας γυναίκας. Από την μια πλευρά, σημειώνεται ότι η ηλικία είναι σαφώς ένας σημαντικός παράγοντας που πρέπει ληφθεί υπόψη - ως προς την μικρότερη ηλικία των 25 ετών, πρέπει να υπάρχει ένα επίπεδο ωριμότητας της γυναίκας που θα πάρει την απόφαση να γίνει παρένθετη μητέρα και ως προς την μεγαλύτερη ηλικία των 45 ετών, είναι σημαντικό να τονιστεί στον νόμο η βιολογική ικανότητα μιας γυναίκας να είναι γόνιμη και έγκυος

⁵³ Υπόθεση *Baby M*, 537 A.2d, N.J. 396 (1988)

⁵⁴ Νόμος 4272/2014 (ΦΕΚ 145/Α/1172014)- Προσαρμογή στο εθνικό δίκαιο της Εκτέλεσης Οδηγίας 2012/25/ΕΕ της Επιτροπής της 9ης Οκτωβρίου 2012 για την θέσπιση διαδικασιών ενημέρωσης σχετικά με την ανταλλαγή, μεταξύ των κρατών- μελών, ανθρωπίνων οργάνων που προορίζονται για μεταμόσχευση Ρυθμίσεις για την Ψυχική Υγεία και την Ιατρικώς Υποβοηθουμένη Αναπαραγωγή και λοιπές διατάξεις.

⁵⁵ Αστικός Κώδικας Ελλάδας, άρθρο 1464- Τεκμήριο Μητρότητας: «Σε περίπτωση τεχνητής γονιμοποίησης, αν η κυοφορία έγινε από άλλη γυναίκα, υπό τους όρους του άρθρου 1458, μητέρα του τέκνου τεκμαίρεται η γυναίκα στην οποία δόθηκε η σχετική δικαστική άδεια (...)

⁵⁶ Γεώργιος Ι. Δημητρακόπουλος, «Η παρένθετη μητρότητα και η μεταθανάτια γονιμοποίηση στο ελληνικό και στο κυπριακό δίκαιο», Διπλωματική Εργασία, (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2019), σελ 11 [GRI-2020-28151.pdf](https://gri-2020-28151.pdf)

⁵⁷ Ανάλογο με το πιο πάνω

⁵⁸ Απόφαση της Εθνικής Αρχής Ιατρικώς Υποβοηθουμένης Αναπαραγωγής, ΦΕΚ Β293/07-02-2017, αρ. 73/24-01-2017 https://eaiya.gov.gr/wp-content/uploads/2017/02/FEK293B_07022017.pdf

και το όριο αυτής της ικανότητας. Από την άλλη πλευρά όμως, η προϋπόθεση ώστε να έχει ήδη αποκτήσει παιδί μια φορά η γυναίκα που επιθυμεί να γίνει παρένθετη μητέρα θεωρητικά εφαρμόζεται για δύο λόγους- 1) για να προστατεύει, ως ένα σημείο, η ψυχολογική κατάσταση της παρένθετης μητέρας κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης και 2) για την αποφυγή μερικών ζητημάτων που θα μπορούσαν να προκληθούν από την παρένθετη μητέρα, σε σχέση με το παιδί, π.χ στην περίπτωση όπου μια κυοφορούσα είναι έγκυος για πρώτη φορά και γι' αυτό δεν έχει αίσθηση το πως είναι μια εγκυμοσύνη και το πως θα επηρεαστεί την ψυχολογία και το σώμα της. Το σημείο αυτό φαίνεται πάλι να επιστρέφει στο γεγονός ότι πιθανόν να προκύψουν νομικά ζητήματα για την επιμέλεια του παιδιού, στην περίπτωση όπου η παρένθετη μητέρα αλλάξει γνώμη σχετικά με την διαδικασία γενικότερα ή με τη «παράδοση» του παιδιού, και γι' αυτό αναμφισβήτητα αυτή η προϋπόθεση είναι προς όφελος, αλλά και για την προστασία, των γονέων. Όσον αφορά την τρίτη προϋπόθεση, και χωρίς να γνωρίζουμε επαρκώς για την ιατρική όψη και συγκεκριμένα για τις επιπτώσεις στο σώμα μιας γυναίκας μετά από δύο καισαρικές τομές, ή περισσότερες, φαίνεται να είναι ξεκάθαρα ιατρικός ο λόγος που υπάρχει αυτή η προϋπόθεση, και γι' αυτό δεν θα συζητηθεί περαιτέρω σε αυτό το κείμενο.

Σημαντικό είναι να σημειωθεί ότι η Ελληνική νομοθεσία, σε σχέση με αυτή την μέθοδο της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, συμπεριλαμβάνει ρητά την προστασία του συμφέροντος του παιδιού που πρέπει πάντα να είναι το επίκεντρο εφόσον ο σκοπός όλων των σχετικών μεθόδων είναι η αρχή της ζωής – να γεννηθεί ένα επιθυμητό παιδί, το οποίο θα βασίζεται σε άλλους για την επιβίωση του μέχρι να μεγαλώσει. Αυτή η προστασία καταγράφεται στον Νόμο 3305/2005⁵⁹, παράγραφος 2 του πρώτου άρθρου ως εξής: «Κατά την εφαρμογή των παραπάνω μεθόδων πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κυρίως το συμφέρον του παιδιού που θα γεννηθεί». Θα πρέπει να σημειωθεί ότι, παρά τις τροποποιήσεις που έχουν γίνει σε αυτό τον νόμο (στα έτη 2022 και 2023), δεν έχει αλλάξει ποτέ και δεν έχει αφαιρεθεί αυτή η σημαντική προστασία του παιδιού σε καμία διάταξη που έχει υιοθετηθεί μέχρι στιγμής επί του θέματος. Μπορούμε να θεωρήσουμε ότι το «συμφέρον» του παιδιού δεν αφορά αποκλειστικά την υγεία του, εφόσον σίγουρα υπάρχουν και άλλοι σημαντικοί παράγοντες όπως η αγάπη, η οικονομική σταθερότητα και η ψυχολογική υποστήριξη που θα προσφέρεται στο παιδί από τους γονείς κτλ. Μια απορία που θα μπορούσε να έχει κανείς για αυτό το σημαντικό άρθρο είναι, μέχρι ποιο σημείο εφαρμόζετε το συμφέρον του παιδιού, ως η προτεραιότητα, συγκριτικά με όλα τα άλλα συμφέροντα; Κατ' αρχάς, δεν μπορεί να υπερτερεί το συμφέρον του παιδιού σε κάθε περίπτωση - στην περίπτωση όπου κινδυνεύει η ζωή της κυοφορούσας θα πρέπει να σωθεί η κυοφορούσα πρωτίστως, με την ελπίδα πως, σε δεύτερη φάση, θα σωθεί και το έμβρυο που κυοφορεί. Όμως, σε γενικές γραμμές είναι λογικό να είναι προτεραιότητα το συμφέρον του παιδιού – για αυτό το σημείο, δύσκολα γίνεται να διαφωνήσουμε εφόσον η μη-στήριξη ενός παιδιού δεν θα ήταν ηθικά ορθή σε καμία περίπτωση. Αυτό που πιθανόν να μας προβληματίσει, είναι αν θα έπρεπε να υπάρχει κάποιο είδος προτεραιότητας και για την παρένθετη μητέρα, π.χ ως προς την ψυχολογική υποστήριξη⁶⁰ της, κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης και μετά από την παράδοση του

⁵⁹ Νόμος 3305/2005 (ΦΕΚ 17/Α/27-1-2005)- Εφαρμογή της Ιατρικώς Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής

⁶⁰ Να σημειωθεί ότι βάση του άρθρου 13, παρα. 2 γίνεται μια αρχική ψυχολογική εξέταση σε σχέση με την ψυχολογική κατάσταση της κυοφορούσας αλλά τίποτε περαιτέρω δεν αναγράφεται

παιδιού, όπως προαναφέρεται στο κείμενο. Μια τέτοια προτεραιότητα δεν θα ήταν συμβατή με το συμφέρον του παιδιού, αλλά με την προτεραιότητα και με την προσοχή που δυνατόν να παρέχεται στους γονείς. Μπορεί να μην έχει προτεραιότητα η παρένθετη μητέρα, αλλά υπάρχουν και δαπάνες που πιθανόν να βοηθήσουν την παρένθετη μητέρα από διάφορα έξοδα που θα γίνουν κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης.

Ο Νόμος 3305/2005, στο άρθρο 13, στην παράγραφο 4 διευκρινίζει την απαγόρευση αμοιβής και οποιουδήποτε ανταλλάγματος προς την κυοφορούσα ως εξής:

«4. Η συμφωνία για κυοφορία από τρίτη γυναίκα γίνεται χωρίς οποιοδήποτε αντάλλαγμα. Δεν συνιστά:

α. η καταβολή των δαπανών που απαιτούνται για την επίτευξη της εγκυμοσύνης, την κυοφορία, τον τοκετό και τη λοχεία,

β. κάθε θετική ζημία της κυοφόρου εξαιτίας αποχής από την εργασία της, καθώς και οι αμοιβές για εξαρτημένη εργασία, τις οποίες στερήθηκε λόγω απουσίας, με σκοπό την επίτευξη της εγκυμοσύνης, την κυοφορία, τον τοκετό και τη λοχεία.

Το ύψος των καλυπτόμενων δαπανών και αποζημιώσεων καθορίζεται με απόφαση της Αρχής.»

Εκτός από το άρθρο 1458 του Αστικού Κώδικα της Ελλάδας, όπου γίνεται αναφορά στην απαγόρευση του ανταλλάγματος σε σχέση με αυτή την μέθοδο, είναι σημαντικό να επικεντρωθούμε στο πιο πάνω άρθρο που προσφέρει στην παρένθετη μητέρα οικονομική βοήθεια. Παρόλο που το συμφέρον του παιδιού είναι η προτεραιότητα και που, γενικότερα το επίκεντρο σε ακαδημαϊκά άρθρα συχνά δεν είναι σε σχέση με την ίδια την παρένθετη μητέρα και τις δικές τις ανάγκες όπως έχει προαναφερθεί, αυτό το άρθρο προσφέρει ελπίδα και τον τρόπο, ώστε να απαιτηθεί από την παρένθετη μητέρα κάποιο χρηματικό ποσό. Η γενική διατύπωση του άρθρου για τις δαπάνες αφήνει ένα περιθώριο ώστε να μπορεί μια κυοφορούσα να ζητήσει δαπάνες, είτε σε σχέση με τα έξοδα τεχνητής γονιμοποίησης, είτε σε σχέση με άλλα έξοδα που μπορούν να αφορούν την ίδια την κυοφορούσα π.χ τη διατροφή ή τη ψυχική υγεία της. Είναι πολύ θετικό να γνωρίζουμε ότι η παρένθετη μητέρα έχει το δικαίωμα, βάση νόμου, να απαιτήσει τα πιο πάνω, και περισσότερα όσον αφορά δαπάνες⁶¹. Όμως, δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι, αυτή η απαίτηση, δεν εκπληρώνεται κατά ανάγκη – η Εθνική Αρχή Ιατρικώς Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής θα αποφασίσει κατά πόσο θα δεχθεί την απαίτηση ή τις απαιτήσεις της κυοφορούσας για το πόσο είναι αναγκαίες ώστε να καλύψουν «την καταβολή των δαπανών.... για την επίτευξη της εγκυμοσύνης, την κυοφορία, τον τοκετό και τη λοχεία». Πέραν από αυτό, η Εθνική Αρχή Ιατρικώς Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής, έχει ήδη αποφασίσει στο παρελθόν, για το ανώτατο ποσό των 10.000 (δέκα χιλιάδων ευρώ)⁶² που μπορεί να δοθεί για τέτοιου είδους δαπάνες και αυτή η αποζημίωση «οφείλεται μόνο

στο άρθρο. Το άρθρο 13, παρα 2 είναι ως εξής: « Η γυναίκα που πρόκειται να κυοφορήσει υποβάλλεται στις ιατρικές εξετάσεις του άρθρου⁴ και σε ενδελεχή ψυχολογική αξιολόγηση».

⁶¹Γεώργιος Ι. Δημητρακόπουλος, «Η παρένθετη μητρότητα και η μεταθανάτια γονιμοποίηση στο ελληνικό και στο κυπριακό δίκαιο», σελ 28

⁶² Απόφαση της Εθνικής Αρχής Ιατρικώς Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής, ΦΕΚ Β1287/14-04-2008

αν έχει χορηγηθεί η απαιτούμενη από το νόμο δικαστική άδεια»⁶³. Το συμπέρασμα για αυτό το άρθρο είναι ότι υπάρχει η ευκαιρία για να λάβει χρηματικό ποσό η παρένθετη μητέρα, μετά από απαίτηση της ίδιας και με την σχετική απόφαση της σχετικής αρχής που θα παρθεί, δεδομένου ότι αυτή η αρχή θεωρήσει ότι οι απαιτούμενες δαπάνες είναι κατάλληλες και ανάλογες με την κατάσταση της παρένθετης μητέρας και ότι δεν υπερβαίνουν, συνολικά, το ποσό των δέκα χιλιάδων ευρώ.

Συνοπτικά, βάση της Ελληνικής νομοθεσίας σχετικά με το θέμα της παρένθετης μητρότητας υπάρχουν μερικές προϋποθέσεις που πρέπει να εκπληρωθούν από τους γονείς, όπως να έχουν πάρει την σχετική άδεια για να μπορούν να αρχίσουν την διαδικασία ή το γεγονός ότι δεν πρέπει να δώσουν αμοιβή ή αντάλλαγμα στην κυοφορούσα. Σημειώνουμε επίσης, ότι αναγράφονται και αρκετές προϋποθέσεις σε σχέση με την κυοφορούσα βάση νομοθεσίας, όπως η ηλικία της, η διαμονή της και το γεγονός ότι θα πρέπει να έχει ήδη αποκτήσει ένα τέκνο. Σε γενικές γραμμές, η αποδοχή αυτής της μεθόδου μπορεί να θεωρηθεί ως αρκετά περιορισμένη και πιθανόν, σε πρακτικό επίπεδο να μην χρησιμοποιείται συχνά, είτε επειδή το Πολυμελές Πρωτόδικο είναι αυστηρό στο να δίνει την σχετική άδεια, είτε επειδή η Εθνική Αρχή Ιατρικώς Υποβοηθουμένης Αναπαραγωγής μπορεί να λειτουργεί με ένα μη-ευέλικτο τρόπο αν το θελήσει.

2.1.2 Νομοθεσία στην Κύπρο

Η παρένθετη μητρότητα είναι νομικά αποδεκτή στην Κύπρο στην βάση του Νόμου 69(I)/2015⁶⁴ (στο εφεξής «ο βασικός νόμος») με τροποποιήσεις που έχουν γίνει από το 2015 μέχρι 2018. Το άρθρο 2 του βασικού νόμου που αναγραφεί την έννοια όλων των όρων, συμπεριλαμβανομένη και της έννοιας της παρένθετης μητρότητας ως εξής:

«Την περίπτωση κατά την οποία μια γυναίκα κυοφορεί και γεννά (φέρουσα ή κυοφόρος), ύστερα από εξωσωματική γονιμοποίηση και μεταφορά εμβρύων, με χρήση γενετικού υλικού ξένου προς την ίδια, για λογαριασμό ενός ζευγαριού, το οποίο επιθυμεί να αποκτήσει παιδί αλλά αδυνατεί για ιατρικούς λόγους.»

Από αυτό το άρθρο διαφαίνεται ρητά ο όρος που αφορά την «χρήση γενετικού υλικού ξένου προς την ίδια (την κυοφορούσα)» για την ‘χρήση’ αυτής της μεθόδου, καθώς και την προϋπόθεση σε σχέση με το ζευγάρι, και συγκεκριμένα με την απόδειξη ότι «αδυνατεί για ιατρικούς λόγους» να αποκτήσει παιδί. Οι προϋποθέσεις, οι οποίες πρέπει να εκπληρωθούν για να μπορεί να χρησιμοποιηθεί η μέθοδος υποβοηθουμένης αναπαραγωγής, μέσω της παρένθετης μητρότητας αναγράφονται σε ξεχωριστό άρθρο του βασικού νόμου και είναι αρκετά παρόμοιες με αυτές του Ελληνικού Αστικού Κώδικα,

⁶³ Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, ΦΕΚ 670/ Τεύχος Β/ 16.4.2008 των Αποφάσεων της Ε.Α.Ι.Υ.Α., (16/4/2008), αρ. φύλλου 670, σελ 8293 https://eaiya.gov.gr/wp-content/uploads/2016/10/FEK670B_16042008.pdf

⁶⁴ Νόμος 69(I)/ 2015- Ο Περί της Εφαρμογής της Ιατρικώς Υποβοηθουμένης Αναπαραγωγής Νόμος του 2015 http://www.cylaw.org/nomoi/arith/2015_1_069.pdf

συγκεκριμένα του άρθρου 1458. Στην Κυπριακή νομοθεσία, συγκεκριμένα στο βασικό νόμο αναφέρεται στις προϋποθέσεις στο άρθρο 22, παράγραφο 1 ως εξής:

«Η μεταφορά στο σώμα άλλης γυναίκας εμβρύων ξένων προς την ίδια και η κυοφορία από αυτήν επιτρέπεται με διάταγμα δικαστηρίου που εκδίδεται πριν από την τοποθέτηση των εμβρύων στη μήτρα της παρένθετης μητέρας και εφόσον προηγηθεί η εξασφάλιση σχετικής έγκρισης του Συμβουλίου καθώς και η σύναψη γραπτής και χωρίς αντάλλαγμα συμφωνίας μεταξύ του ζευγαριού που επιδιώκει να αποκτήσει τέκνο και της γυναίκας που θα το κυοφορήσει, καθώς και του συζύγου της, στην περίπτωση που αυτή είναι έγγαμη.»

Το πιο πάνω άρθρο αναφέρεται ρητά στο διάταγμα δικαστηρίου που πρέπει να εκδοθεί και το χρονικό πλαίσιο που θα πρέπει να εκδοθεί, δηλαδή, «πριν από την τοποθέτηση των εμβρύων στη μήτρα της παρένθετης μητέρας». Επιπλέον, υπάρχει αναφορά στο γεγονός ότι πριν αυτό το διάταγμα θα πρέπει να εξασφαλιστεί και η έγκριση του Συμβουλίου και η γραπτή και χωρίς αντάλλαγμα συμφωνίας. Με άλλα λόγια, βάση Κυπριακής νομοθεσίας και συγκριτικά με την Ελληνική νομοθεσία επί του θέματος, υπάρχει το επιπλέον προγενέστερο βήμα να παρθεί η έγκριση από το Συμβούλιο – το Συμβούλιο στο οποίο αναφερόμαστε εδώ είναι το Συμβούλιο Ιατρικώς Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής που ιδρύθηκε βάση αυτού του βασικού νόμου⁶⁵.

Εκτός από αυτόν τον προαπαιτούμενο όρο, έμμεσα φαίνεται να υπάρχει μια αυστηρή προσέγγιση προς την παρένθετη μητρότητα σε μερικά σημεία στην νομοθεσία της Κύπρου, ίσως πιο αυστηρή από την Ελληνική νομοθεσία. Για παράδειγμα, παρόλο που έχει αρκετή σαφήνεια για το γεγονός ότι η κυοφορούσα δεν μπορεί να είναι γονέας του παιδιού που θα γεννήσει εφόσον δεν δικαιούται να προσφέρει το γενετικό υλικό που θα χρησιμοποιηθεί για το έμβρυο και εφόσον υπογραφεί την γραπτή συμφωνία, η παράγραφος 2(α) του άρθρου 22⁶⁶ το αναγράφει ρητά. Γιατί να θεωρήθηκε πώς τα πρώτα δύο σημεία δεν είναι αρκετά για να καλύψουν αυτό το σημείο- ότι δηλαδή δεν γίνεται η παρένθετη μητέρα να είναι γονέας του παιδιού που θα γεννήσει; Ή αλλιώς, μήπως έχουν ήδη προκύψει περιπτώσεις στην Ελλάδα (ή σε άλλη χώρα) όπου δεν ήταν επαρκής η προϋπόθεση «των ξένων ωάριων» για την αποφυγή νομικών ζητημάτων, και εφόσον η Κύπρος συχνά ακολουθεί το σκεπτικό της Ελλάδας, έχει σαν Κυπριακή Δημοκρατία πάει ένα βήμα παραπέρα για την διασφάλιση αυτής της αποφυγής; Είτε είναι πράγματι αυτό το σκεπτικό που έχει χρησιμοποιήσει η Κύπρος, είτε όχι, σε σχέση με την διατύπωση και το περιεχόμενο του βασικού νόμου υπάρχει μια άμεση σύνδεση μεταξύ το σκεπτικό αυτών των δύο χωρών, τουλάχιστον σε ότι αφορά τις δαπάνες. Το άρθρο 22, παράγραφος 6⁶⁷ είναι γραμμένο σχεδόν πανομοιότυπα με τον Ελληνικό Νόμο 3305/2005, συγκεκριμένα το άρθρο 13, παράγραφος 4, σε σχέση με την αναφορά στις

⁶⁵ Άρθρο 5(1) του Νόμου 69(I)/ 2015

⁶⁶ Άρθρο 22, παράγραφος 2(α): «Τηρουμένων των διατάξεων του εδάφους (5) του άρθρου 25, η παρένθετη μητέρα δεν είναι γονέας του παιδιού».

⁶⁷ Άρθρο 22, παράγραφος 6: «Για τους σκοπούς του παρόντος άρθρου, ο όρος «αντάλλαγμα» δεν περιλαμβάνει-

(α) την καταβολή των δαπανών που απαιτούνται για την επίτευξη της εγκυμοσύνης, την κυοφορία, τον τοκετό και τη λοχεία

(β) κάθε θετική ζημία της κυοφόρου εξαιτίας αποχής της από την εργασία, καθώς και τις αμοιβές για εξαρτημένη εργασία, τις οποίες αποστέρηθηκε λόγω απουσία με σκοπό της επίτευξη της εγκυμοσύνης και λόγω της κυοφορίας, του τοκετού και της λοχείας.»

δαπάνες που μπορεί να λάβει η παρένθετη μητέρα και που δεν περιλαμβάνονται στον όρο «αντάλλαγμα». Όσον αφορά το μέγιστο ύψος των δαπανών, είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί πως «καθορίζεται με διάταγμα του Υπουργού που εκδίδεται μετά από εισήγηση του Συμβουλίου» βάση του άρθρου 22, παράγραφος 7(α) του βασικού νόμου. Η διατύπωση αυτού του άρθρου ουσιαστικά δίνει απόλυτη ευχέρεια στον Υπουργό Υγείας να ορίσει ένα μέγιστο ύψος, που είτε θεωρεί ο ίδιος κατάλληλος και θα χρησιμοποιείται γενικότερα, είτε που θα αντιπροσωπεύει το ποσό κατάλληλο σε κάθε περίπτωση. Περιττό να πούμε ότι το τελευταίο είναι πιο αμφιλεγόμενο και πιθανόν να προκαλεί παράπονα, που αλλιώς δεν θα προέκυπταν π.χ στην περίπτωση της Ελλάδας που έχει καθοριστεί συγκεκριμένο ανώτατο ποσό, παρόλο που δεν θα είναι επαρκώς ποσό σε κάθε περίπτωση τουλάχιστον είναι γνωστό ότι το μέγιστο είναι δέκα χιλιάδες ευρώ και δείχνει σταθερότητα στο πως η σχετική αρχή θα χειρίζονται τις δαπάνες.

Αντιθέτως, κάποιες προϋποθέσεις που συμπεριλαμβάνονται στην Κυπριακή νομοθεσία δείχνουν μια πιο ευέλικτη προσέγγιση ή πιθανόν μια πιο γενική νομοθεσία. Για παράδειγμα, σε σχέση με την κατοικία της μητέρας και της κυοφορούσας, παρόλο που βάση του άρθρου 23, παράγραφος 3(ε)⁶⁸ του βασικού νόμου υπάρχει η προϋπόθεση της μόνιμης κατοικίας και για τις δύο γυναίκες στην Δημοκρατία της Κύπρου, υπάρχει και η ανάλογη εξαίρεση βάση του Νόμου 92 (I)/ 2016⁶⁹, στο άρθρο 7(α). Αυτή η εξαίρεση προσφέρει την ευκαιρία, όπου μια μόνιμη κατοίκηση στην Κύπρο δεν είναι δυνατόν για την παρένθετη μητέρα, το ζευγάρι θα προχωρήσει με αίτηση προς το Συμβούλιο, δεδομένου ότι η κυοφορούσα θα είναι στην Δημοκρατία της Κύπρου από την εικοστή όγδοη εβδομάδα της εγκυμοσύνης μέχρι την γέννηση του παιδιού⁷⁰. Συγκριτικά με την Ελληνική νομοθεσία που συμπεριλαμβάνει μια προσωρινή διαμονή χωρίς περαιτέρω οδηγίες για το πως θα γίνεται σε πρακτικό επίπεδο, το προαναφερόμενο άρθρο 7(α) φαίνεται να προσφέρει περισσότερη ευελιξία εφόσον είναι σαφές το πότε πρέπει να είναι στην Κύπρο η παρένθετη μητέρα – μόνο από την εικοστή όγδοη εβδομάδα της εγκυμοσύνης μέχρι την γέννηση του παιδιού, για το οποίο υπάρχει και η περαιτέρω εξαίρεση για ιατρικούς λόγους, να μην έρθει καθόλου αν δοθεί ιατρική βεβαίωση. Ακόμη ένα παράδειγμα που μπορεί να δείξει την ευελιξία της Κυπριακής νομοθεσίας είναι όσον αφορά την προϋπόθεση της ηλικίας της «υποβοηθούμενης γυναίκας», γενικότερα για την εφαρμογή ιατρικής υποβοηθούμενης αναπαραγωγής «ως (την) ηλικία φυσικής ικανότητας αναπαραγωγής της υποβοηθούμενης γυναίκας, θεωρείται το πεντηκοστό

⁶⁸ Άρθρο 23, παράγραφος 3(ε): «ότι τόσο η γυναίκα που επιθυμεί να αποκτήσει παιδί όσο και εκείνη που προτίθεται να κυοφορήσει το παιδί έχουν τη μόνιμη κατοικία ή τη συνθήκη νόμιμη διαμονή τους στη Δημοκρατία».

⁶⁹ Νόμος 92(I)/ 2016 – Ο περί της Εφαρμογής της Ιατρικώς Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής (Τροποποιητικός) Νόμος του 2016 εκδίδεται με δημοσίευση στην Επιστήμη Εφημερίδα της Κυπριακής Δημοκρατίας σύμφωνα με το Άρθρο 52 του Συντάγματος http://www.cylaw.org/nomoi/arith/2016_1_092.pdf

⁷⁰ Άρθρο 7(α): «Με την αντικατάσταση της παραγράφου (ε) αυτού, με την ακόλουθη νέα παράγραφο (ε): ... Νοείται ότι, σε περίπτωση που είναι δυνατή η εξεύρεση παρένθετης μητέρας που να έχει τη μόνιμη κατοικία ή τη συνθήκη νόμιμη διαμονή της στη Δημοκρατία, το Συμβούλιο δύναται, κατόπιν αίτησης του ζευγαριού, να εγκρίνει η παρένθετη μητέρα να μην έχει τη μόνιμη κατοικία ή τη συνθήκη νόμιμη διαμονή της στη Δημοκρατία, νοουμένου ότι αυτή παραμένει στη Δημοκρατία από τη εικοστή όγδοη (28^η) εβδομάδα της κυοφορίας μέχρι και τη γεννήσει του παιδιού, εκτός εάν ιατρικοί λόγοι επιβάλλουν τη διαμονή της εκτός της Δημοκρατίας, στη βάση ιατρικής βεβαίωσης».

(50) έτος⁷¹» και «το Συμβούλιο δύναται να παραχωρεί εξαιρέσεις ως προς το ως άνω όριο ηλικίας»⁷². Χωρίς να γνωρίζουμε την πιθανότητα να είναι, ιατρικά, ικανή μια γυναίκα να μείνει έγκυος και πόσο ασφαλές είναι για την υγεία της να είναι έγκυος (στην ηλικία των 51 ετών και άνω), προσφέρεται η επιλογή υπέρβασης του ορίου των 50 ετών σαν εξαίρεση στην Κυπριακή νομοθεσία. Ενδιαφέρον θα ήταν να γνωρίζαμε γιατί η Ελλάδα έχει κρατήσει το όριο στην ηλικία των 45 ετών, ενώ στην Κύπρο, όχι μόνο προσφέρεται σε πιο μεγάλη ηλικία, των 50, αλλά προσφέρεται και εξαίρεση σε αυτό το όριο όπου υπάρχουν ειδικοί λόγοι.

Ακόμη μια προϋπόθεση που αφορά την ίδια την παρένθετη μητέρα είναι η ψυχολογική αξιολόγηση που αναφέρεται στο άρθρο 23 του βασικού νόμου⁷³. Όπως και με αυτήν την ίδια προϋπόθεση που αναφερθήκαμε στον Ελληνικό Νόμο 3305/2005, στο άρθρο 13, στην παράγραφο 3, προκύπτει εδώ και η ίδια συζήτηση – ουσιαστικά μετά από την αρχική ψυχολογική αξιολόγηση δεν υπάρχει καμία υποχρέωση, από νομικής άποψης, για την ψυχολογική στήριξη της παρένθετης μητέρας ούτε και άλλη ψυχολογική αξιολόγηση κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης ή μετά από την παράδοση του παιδιού. Επιπλέον, στην Κυπριακή νομοθεσία υπάρχει βέβαια και το συμφέρον του παιδιού που θα γεννηθεί «που (θα) λαμβάνεται κυρίως υπόψη» βάση του άρθρου 3(β) του βασικού νόμου, σε ότι αφορά την «ρύθμιση του νομοθετικού πλαισίου εφαρμογής των μεθόδων της ιατρικώς υποβοηθούμενης αναπαραγωγής»⁷⁴, που προφανώς συμπεριλαμβάνει την μέθοδο της παρένθετης μητρότητας. Όπως και στην πιο πάνω αναφορά σε σχέση με την προτεραιότητα της παρένθετης μητέρας και την προτεραιότητα του παιδιού, ισχύει η ίδια σημείωση και εδώ. Η «κυρίως» προτεραιότητα που θα ληφθεί υπόψη, που είναι η προτεραιότητα του παιδιού, είναι διατυπωμένη στο σχετικό άρθρο, τόσο στην Ελληνική και όσο Κυπριακή νομοθεσία έτσι ώστε να υπάρχει περιθώριο σε συγκεκριμένες περιπτώσεις να έχει προτεραιότητα η παρένθετη μητέρα που υπερισχύει το συμφέρον του παιδιού. Ακόμη, θα πρέπει να δούμε σε πρακτικό επίπεδο κατά πόσο δίνεται προτεραιότητα στην παρένθετη μητέρα και σε ποιες περιπτώσεις υπερισχύει το συμφέρον του παιδιού ώστε να μπορεί να γίνει μια ανάλυση για το πότε υπερισχύει το ένα από τα δυο συμφέροντα και αν υπάρχει μια ισορροπία που να στηρίζει σε πρακτικό επίπεδο, τις αποφάσεις είτε υπέρ του παιδιού, είτε υπέρ της παρένθετης μητέρας.

Σε γενικές γραμμές, η Κυπριακή νομοθεσία, άλλοτε δείχνει μια ευελιξία συγκριτικά με την Ελλάδα, όπως για την προϋπόθεση της ηλικίας και την προϋπόθεση της διαμονής της παρένθετης μητέρας και άλλοτε, μια αυστηρότητα που μας βάζει σε σκέψη το πως χρησιμοποιείται πραγματικά και πρακτικά αυτή η μέθοδος εφόσον χρειάζεται η έγκριση από το Συμβούλιο πριν μπορεί να λάβει το ζευγάρι διάταγμα δικαστηρίου για άδεια της 'χρήσης' της παρένθετης μητρότητας.

⁷¹ Άρθρο 21, παράγραφος 2 του Νόμου 69(I)/ 2015

⁷² Ανάλογο με το πιο πάνω

⁷³ Άρθρο 23, παράγραφος 3(στ): «για την προηγηθείσα ψυχολογική αξιολόγηση της γυναίκας, η οποία πρόκειται να κυοφορήσει το παιδί, καθώς και του ζευγαριού που επιδιώκει να αποκτήσει παιδί...»

⁷⁴ Άρθρο 3(α) του Νόμου 69(I)/2015

2.2 Τι Προσφέρει η Νομοθεσία της Ελλάδας και της Κύπρου προς την Ίδια την Παρένθετη Μητέρα;

Βάση τα προαναφερόμενα, αυτή η ενότητα θα αναλύσει τι προσφέρει η νομοθεσία των δυο χώρων, σχετικά με αυτήν την μέθοδο, στην ίδια την κυοφορούσα.

2.2.1 Τι προσφέρει η Ελληνική νομοθεσία στην Παρένθετη Μητέρα;

Όπως έχει προαναφερθεί, το άρθρο 1458 του Ελληνικού Αστικού Κώδικα για την χρήση της μεθόδου της παρένθετης μητρότητας προϋποθέτει ότι τα ωάρια που θα χρησιμοποιηθούν πρέπει να είναι «ξένων προς την ίδια» την παρένθετη μητέρα. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η διαδικασία αυτή χρησιμοποιείται από γυναίκες, ως μέσο τους για να νιώσουν ένα είδος εκπλήρωσης, ίσως αυτή η προϋπόθεση να περιορίζει αυτή την εκπλήρωση που θα νιώσει μια παρένθετη μητέρα, σε ορισμένες περιπτώσεις όπου θέλει η ίδια να είναι και δότης ωαρίων για το παιδί που να γεννήσει. Επίσης, όπως έχει ήδη αναφερθεί πιο πάνω, το επίκεντρο του άρθρου αυτού είναι, μέσω, των προϋποθέσεων να υπάρχει ένα αυστηρό πλαίσιο για την χρήση της μεθόδου. Όμως, όσον αφορά το κριτήριο των ξένων ωαρίων, είναι γνωστό ότι η ύπαρξη του κριτηρίου αυτού αφορά την προστασία και την αποφυγή οποιουδήποτε νομικού ζητήματος που θα μπορούσε να θέσει η παρένθετη μητέρα π.χ με την επιμέλεια του παιδιού που θα απαιτήσει 'σαν μητέρα' αυτού του παιδιού, στις περιπτώσεις όπου η σύνδεση της με το παιδί είναι τόσο δυνατή κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης. Άρα, μπορούμε να πούμε ότι αυτό το συγκεκριμένο άρθρο δεν προσφέρει κάτι στην παρένθετη μητέρα εκτός από την ευκαιρία να πάρει μέρος σε αυτήν την μέθοδο, δεδομένου ότι μπορεί και έχει εκπληρώσει όλα τα κριτήρια και τις προϋποθέσεις που προαπαιτούνται βάση νόμου.

Σε σχέση με το άρθρο 17 του Νόμου 4272/2014, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι πρόκειται για τροποποίηση του σχετικού περιεχόμενου του άρθρου 8 του Νόμου 3089/2002⁷⁵ όπου η μέθοδος της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής της παρένθετη μητρότητας γινόταν νομικά αποδεκτή μόνο όπου η παρένθετη μητέρα ή αλλιώς η αιτούσα κατοικούσε στην Ελλάδα. Με αυτή την τροποποίηση διαφαίνεται ένας πιο αποδεκτός τρόπος «χρήσης» της παρένθετη μητρότητας εφόσον δεν υπάρχει η προϋπόθεση της μακροχρόνιας ή μόνιμης διαμονής της παρένθετης μητέρας στην Ελλάδα. Ταυτοχρόνως, μπορούμε να πούμε επίσης ότι είναι γενικό το άρθρο 17, για τον λόγο ότι «η προσωρινή κατοικία» δεν εξηγείται περαιτέρω. Δηλαδή, αν η προσωρινή κατοικία της παρένθετης μητέρας στην Ελλάδα είναι μόνο κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης, είναι επαρκές χρονικό διάστημα ώστε να εκπληρωθεί αυτή η προϋπόθεση της διαμονής ή ακόμη μια φορά είναι ένας τρόπος ώστε να έχει ο 'νόμος την δύναμη' να επιλέξει ποιες γυναίκες θα είναι παρένθετες γυναίκες και ποιες όχι; Παρόλο που υπάρχει

⁷⁵ Άρθρο 8 του Νόμου 3089/2002 (ΦΕΚ 327/Α/23-12-2002)- Ιατρική υποβοήθηση στην ανθρώπινη αναπαραγωγή «Τα άρθρα 1.458 και 1.464 εφαρμόζονται μόνο στην περίπτωση που η αιτούσα και η κυοφόρος γυναίκα έχουν την κατοικία τους στην Ελλάδα»

μια σαφής ευελιξία με αυτήν την τροποποίηση προς τις γυναίκες που επιθυμούν να είναι παρένθετες μητέρες και με σκοπό την προώθηση του αναπαραγωγικού τουρισμού, δεν είναι ξεκάθαρο αν σε πρακτικό επίπεδο το άρθρο 17 χρησιμοποιείται πάντοτε υπέρ της παρένθετης μητέρας. Η προϋπόθεση της διαμονής είναι λογική μέχρι ενός σημείου βέβαια - εφόσον η κυοφορούσα κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης πολύ πιθανόν να χρειαστεί βοήθεια, είτε σωματικά είτε ψυχολογικά, είναι ηθικά ορθό κατ' έμενα να βρίσκεται η παρένθετη μητέρα με το ζευγάρι π.χ στην ίδια πόλη, για να λαμβάνει γρήγορα βοήθεια που θα της προσφέρεται, ιδανικά, από τους γονείς. Σε όλες τις περιπτώσεις όμως, είτε μένουν και οι τρεις στην ίδια πόλη, είτε απλούστατα μένουν στην Ελλάδα βάση νόμου, δεν υπάρχει υποχρέωση για την ιδιαίτερη στήριξη που θα χρειαστεί η παρένθετη μητέρα και γι' αυτό πάλι καταλήγουμε ότι ο νόμος πιθανόν να μην έχει εφαρμοστεί ώστε να προστατευτεί η κυοφορούσα, αλλά για τους γονείς ως διασφάλιση για την παράδοση του παιδιού προς αυτούς εντός της Ελλάδας. Το ίδιο θα μπορούσε να υπολογίσουμε και να εκφράσουμε για την δεύτερη προϋπόθεση του άρθρου 9 (συγκεκριμένα της παραγράφου 1) της Απόφασης της Εθνικής Αρχής Ιατρικώς Υποβοηθουμένης Αναπαραγωγής που έχει συζητηθεί ήδη ως πιθανή προστασίας της παρένθετης μητέρας, αλλά και των γονέων.

Σε σχέση με τις δαπάνες που μπορεί να αποκτήσει η παρένθετη μητέρα, βάση του άρθρου 13, παράγραφο 4 του Νόμου 3305/2005, θα εξαρτάται η απόκτηση τους από την προσέγγιση της Εθνικής Αρχής Ιατρικώς Υποβοηθουμένης Αναπαραγωγικής. Μπορούμε να πούμε ότι δίνεται μια ευκαιρία στην κυοφορούσα σε σχέση με ένα χρηματικό ποσό που μπορεί να λάβει, αλλά και πάλι βασίζεται στον έλεγχο κάποιου άλλου, σε αυτήν την περίπτωση, είναι υπό τον έλεγχο και την προσέγγιση της Εθνικής Αρχής Ιατρικώς Υποβοηθουμένης Αναπαραγωγικής, Με άλλα λόγια, διαφαίνεται μια βοήθεια και γενικότερα, η ιδέα ότι η παρένθετη μητέρα λαμβάνεται υπόψη από τους νομοθέτες, αλλά μέχρι ενός σημείου εφόσον πρακτικά, η απόφαση για απόκτηση δαπανών βρίσκεται στην αποκλειστική διακριτικότητα της σχετικής αρχής να αποφασιστεί. Επίσης, προκαλείται και ένα σοβαρό ερώτημα σε σχέση με το ανώτατο ποσό των 10.000 (δέκα χιλιάδες ευρώ)- αν αποδεχθεί η σχετική αρχή δαπάνες σε σχέση με την ψυχολογική υποστήριξη της παρένθετης μητέρας θα είναι επαρκές αυτό το ανώτατο ποσό ώστε να καλύψει οποιαδήποτε ψυχολογική κατάσταση, σε οποιοδήποτε στάδιο και να είναι π.χ μια ψυχική αναταραχή της κυοφορούσας ή θα πρέπει να καλυφθεί το υπόλοιπο ποσό από την ίδια την παρένθετη μητέρα αργότερα; Πρέπει να έχουμε υπόψη ότι σε κάποιες περιπτώσεις, όπως σε σχέση με την ψυχική υποστήριξη που μπορεί να χρειαστεί η παρένθετη μητέρα, δεν θα μπορεί να καλυφθεί ολοκληρωτικά και για αυτό τον λόγο θα παραμείνει στην κυοφορούσα ένα οικονομικό βάρος για να βελτιωθεί ή να επανέλθει (όπου γίνεται) η υγιής ψυχική και ψυχολογική κατάσταση της. Στην περίπτωση που δεν προκύπτουν τέτοιες περιπτώσεις, ακόμη παραμένει το πρακτικό κομμάτι σε σχέση με τις δαπάνες. Όπως και σε σχέση με την διαμονή, δύσκολα μπορούμε να γνωρίζουμε σε πρακτικό επίπεδο πώς, και με πόση ευελιξία αποφασίζεται η επιτυχία των προϋποθέσεων για να αρχίσει η διαδικασία αυτής της μεθόδου και το ίδιο ισχύει με το πώς αποφασίζονται οι δαπάνες που μπορούν να αποκτηθούν από την κυοφορούσα. Το άρθρο αναφέρεται σε δαπάνες, αλλά δεν υπάρχει καμία εγγύηση ότι η Εθνική Αρχή Ιατρικώς Υποβοηθουμένης Αναπαραγωγικής έχει υποχρέωση πάντοτε να παραχωρεί δαπάνες, παρόλο που βεβαίως αυτό θα ήταν το επιθυμητό. Ο λόγος που αναφέρεται αυτό είναι προπαντός σε σχέση με μια οικονομική κατάσταση μίας χώρας - Αν μια χώρα ξαφνικά περνάει μια σοβαρή οικονομική κρίση, δεν υπάρχει εγγύηση ότι μια κυοφορούσα

θα λάβει δαπάνες, ή τουλάχιστον θα λάβει δαπάνες σε αυτό το χρονικό διάστημα που μπορεί να είναι και κρίσιμο για την υγεία της π.χ δαπάνες που θα είχαν σχέση με την διατροφή της που είναι ακόμη πιο σημαντική κατά την διάρκεια μιας εγκυμοσύνης.

2.2.2 Τι προσφέρει η Κυπριακή νομοθεσία στην Παρένθετη Μητέρα;

Αυτό που προσφέρει ξεκάθαρα η Κυπριακή νομοθεσία στην παρένθετη μητέρα είναι ότι μπορεί να βοηθήσει ένα ζευγάρι για την μέθοδο αυτή μέχρι την ηλικία των 50, ή σαν εξαίρεση, σε πιο μεγάλη ηλικία, κάτι που δεν προσφέρεται στην Ελλάδα. Θεωρητικά, αν η υγεία μιας γυναίκας είναι σε καλή κατάσταση και μπορεί να κυοφορήσει ένα παιδί γιατί να στερηθεί αυτήν την ευκαιρία βάση νόμου; Παρόλο που η ηλικία δεν είναι η μόνη προϋπόθεση για να είναι μια γυναίκα παρένθετη μητέρα, είναι σημαντικό να γνωρίζουμε ότι δεν στερείται μια γυναίκα το 'δικαίωμα' της να βοηθήσει σε τέτοια μέθοδο απλούστατα λόγω ηλικίας. Πέραν όμως αυτής της προϋπόθεσης και της προϋπόθεσης της διαμονής που θα είναι το επόμενο σημείο προς συζήτηση σε αυτήν την υποενότητα, δεν φαίνεται η Κυπριακή νομοθεσία να προσφέρει και πολλά στην παρένθετη μητέρα.

Όπως έχει ήδη συζητηθεί σε σχέση με την διαμονή της παρένθετης μητέρας, βάση της Κυπριακής νομοθεσίας υπάρχει μια σαφής ευελιξία. Όχι μόνο μπορεί η παρένθετη μητέρα, όπως και στην Ελλάδα να έχει 'προσωρινή' διαμονή, αλλά καταγράφεται ακριβώς για ποια περίοδο χρειάζεται να είναι παρούσα στην Κύπρο η παρένθετη μητέρα. Εκτός από την συγκεκριμένη περίοδο που αναφέρεται το σχετικό άρθρο, δεν διαφαίνεται να υπάρχει άλλος περιορισμός ή υποχρέωση προς την παρένθετη μητέρα για να κατοικεί στην Δημοκρατία της Κύπρου. Θα μπορούσαμε άρα να πούμε ότι, από την πλευρά της παρένθετης μητέρας, η Κυπριακή νομοθεσία προσφέρει μια ελευθερία για την προϋπόθεση της διαμονής, και έμμεσα για την μετακίνηση της, κατά την διάρκεια της μεθόδου της παρένθετης μητρότητας. Η όποια ελευθερία δεν διαφαίνεται στην Ελληνική νομοθεσία με την «προσωρινή διαμονή» που αναφέρεται, εφόσον δεν γνωρίζουμε σε πρακτικό επίπεδο με πιο τρόπο και με πιο βαθμό αυστηρότητας εφαρμόζεται αυτή η προϋπόθεση στην Ελλάδα. Γενικότερα, θα πρέπει να σημειωθεί η σημασία της προϋπόθεσης της διαμονής, εφόσον επηρεάζει άμεσα την κατάσταση της παρένθετης μητέρας- για παράδειγμα, η ψυχολογική στήριξη που θα λάβει η κυοφορούσα από τους γονείς μπορεί να μην είναι επαρκής ή να μην είναι στον υψηλό βαθμό στήριξης που μπορούμε να υποθέσουμε ότι έχει στην χώρα που διαμένει μόνιμα (εκτός της Κύπρου), είτε λόγω της οικογένειας της που διαμένει μαζί ή κοντά της, είτε γενικά λόγω της οικειότητας που νιώθει στο δικό της περιβάλλον. Την ίδια αιτιολογία μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε και από πλευράς οικονομικής υποστήριξης, δεδομένου ότι δεν θα καλυφθεί η οικονομική ανάγκη της κυοφορούσας ολοκληρωτικά από τις δαπάνες που θα προσφερθούν σε εκείνη. Ακόμη ένα σημείο που, πιθανόν, να είναι υπέρ της παρένθετης μητέρας είναι σε σχέση με τις δαπάνες, για τις οποίες δεν καταγράφει ο νόμος ένα συγκεκριμένο ανώτατο ύψος, παρά μόνο ότι θα είναι ένα πόσο που θα ορίζεται από τον Υπουργό Υγείας. Ταυτοχρόνως, αυτό μπορεί να σημαίνει ότι σε πρακτικό επίπεδο οι δαπάνες που δίνονται είναι πολύ λίγες ώστε να καλύψουν την παρένθετη μητέρα

ολοκληρωτικά ή, και πολλές ώστε να επιβαρύνουν οικονομικά τα άτομα που έχουν ευθύνη να παρέχουν το ποσό αυτό για τις δαπάνες.

Ομοίως με την πιο πάνω συζήτηση για το τι προσφέρει η Ελληνική νομοθεσία στην παρένθετη μητέρα και σχετικά με την προϋπόθεση «με χρήση γενετικού υλικού ξένου προς την ίδια» βάση του άρθρου 2 του βασικού νόμου, προκύπτει και πάλι ο περιορισμός για το συναίσθημα της κυοφορούσας να νιώσει την εκπλήρωση, σε κάποιες περιπτώσεις, όπου επιθυμεί να είναι η ίδια δότης των ωαρίων για το παιδί που θα γεννήσει για να θα παραδώσει στους γονείς. Πέραν από αυτό το σημείο όσον αφορά τον πιθανό δότη των ωαρίων σχετικό είναι και το περιεχόμενο του άρθρου 22, παράγραφος 2(α) του βασικού νόμου. Η Κυπριακή νομοθεσία με αυτό το συγκεκριμένο άρθρο προσφέρει την απόλυτη προστασία τους γονείς, ώστε να μην δίνεται η ευκαιρία, παρόλο όλων των απροβλέπτων συνθήκων που μπορούν να συμβούν, στην παρένθετη μητέρα να ζητήσει να είναι γονέας του παιδιού σε νομικό επίπεδο. Με αυτό το σκεπτικό προκύπτει η απορία σχετικά με την περίπτωση όπου η παρένθετη μητέρα έχει σεξουαλική επαφή πριν την εξωσωματική και γι' αυτό, βιολογικά το παιδί είναι δικό της - Αν τύχει αυτή η περίπτωση και εφόσον ο νόμος δεν προβλέπει εξαίρεση στην απόλυτη απαγόρευση της παρένθετης μητέρας να είναι γονέας του παιδιού που θα γεννηθεί, το παιδί που θα γεννηθεί ανήκει στους γονείς ή σε πρακτικό επίπεδο διαχειρίζονται τέτοιες περιπτώσεις διαφορετικά; Ένα δεύτερο ερώτημα είναι, αν σε πρακτικό επίπεδο διαχειρίζονται διαφορετικά, ποια είναι η εγγύηση για την παρένθετη μητέρα ότι θα βρει το δίκαιο της σε τέτοια περίπτωση εφόσον, δεν αναφέρεται στον νόμο μια υποχρέωση της σχετικής αρχής που θα πάρει την απόφαση επί του θέματος αυτού που προστατεύει τα δικαιώματα της παρένθετης μητέρας; Κανονικά, σε τέτοια περίπτωση υπάρχει νομική διέξοδος από την συμφωνία μεταξύ των γονέων και της παρένθετης μητέρας, αλλά στην διατύπωση του άρθρου αυτού δεν φαίνεται, έστω και έμμεσα, να υπάρχει διέξοδος, εκτός αν καταγράφεται σε άλλο σχετικό νόμο της Κυπριακής νομοθεσίας ή ασκείται μια διέξοδος πρακτικά που δεν το γνωρίζω.

2.2.3 Το Συμπέρασμα για το τι Προσφέρει η Ελληνική και Κυπριακή Νομοθεσία στην Παρένθετη Μητέρα

Τι προσφέρει η Νομοθεσία της Ελλάδας και της Κύπρου προς την Ίδια την Παρένθετη Μητέρα; Αυτό το ερώτημα που απασχολούσε την δεύτερη υποενότητα αυτού του κεφαλαίου μας δείχνει ότι η νομοθεσία και των δύο χωρών που έχει συζητηθεί, δεν έχει πολλά να προσφέρει στην ίδια την παρένθετη μητέρα.

Παρόλο που υπάρχει ένας βαθμός ευελιξίας σε αρκετές προϋποθέσεις που καταγράφονται στην μία είτε στην άλλη χώρα, που κυρίως αφορούν την ηλικία, διαμονή και σε ότι μπορεί να συμπεριληφθεί στις δαπάνες που μπορούν να παραχωρηθούν στην παρένθετη μητέρα, η νομοθεσία στηρίζει και προστατεύει σε μεγάλο βαθμό το συμφέρον του παιδιού και ακολούθως προστατεύει τους γονείς του παιδιού. Εκτός από αυτού, ακόμη και εκείνα που προσφέρονται στην παρένθετη μητέρα δεν έχουν την σχετική εγγύηση από τον νόμο ότι τελικώς θα δοθούν στην κυοφορούσα, όπως οι δαπάνες που είναι αναγκαίο να τις δοθούν και επιπλέον, μπορεί να μην την καλύψει οικονομικά στο σημείο που χρειάζεται.

Βέβαια θα πρέπει να σημειωθεί ότι η πιο πάνω συζήτηση που αφορά την νομοθεσία είναι σε θεωρητικό επίπεδο. Το πρακτικό επίπεδο, για το οποίο δεν έχει γίνει ανάλυση εδώ, θα δείξει πως πραγματικά εφαρμόζονται αυτοί οι νόμοι, σε πιο βαθμό αυστηρότητας ή ευελιξίας χρησιμοποιούνται και σε πιο βαθμό αποφασίζονται υπέρ της παρένθετης μητέρας, τα δικαιώματα της και οι αναγκαίες της.

2.3 Σύνοψη του Δεύτερου Κεφαλαίου

Το κεφάλαιο έχει επικεντρωθεί στην νομοθεσία της Ελλάδας και της Κύπρου σε σχέση με την παρένθετη μητρότητα και έχει αναλύσει τις προϋποθέσεις οι οποίες θα πρέπει εκπληρωθούν από το ζευγάρι και από την ίδια την παρένθετη μητέρα για να μπορεί να χρησιμοποιηθεί, νόμιμα, αυτή η μέθοδος υποβοηθουμένης αναπαραγωγής.

Μέσω των διάφορων προϋποθέσεων, διαφαίνεται η αυστηρή προσέγγιση της εφαρμογής της παρένθετης μητρότητας τόσο στην Κύπρο, όσο και στην Ελλάδα. Η συγκεκριμένη προϋπόθεση «των ξένων ωάριων» όπως καταγράφεται στην Ελληνική νομοθεσία, ή αλλιώς η «χρήση γενετικού υλικού ξένου προς την ίδια» την παρένθετη μητέρα που αναφέρεται στη Κυπριακή νομοθεσία, δείχνει πόσο στενό είναι το περιθώριο για την ‘χρήση’ αυτής της μεθόδου και γι’ αυτό έχει συζητηθεί πολύ πιο πάνω – αυτή η προϋπόθεση δείχνει ότι οι δύο αυτές χώρες αποδέχονται την παρένθετη μητρότητα στο ελάχιστο δυνατόν στο νομικό πλαίσιο τους και ταυτοχρόνως, αυτή η αυστηρότητα έχει ως αποτέλεσμα να μην νιώθει το συναίσθημα της εκπλήρωσης η παρένθετη μητέρα στην περίπτωση όπου επιθυμεί να είναι και δοτής ωάριων για αυτήν την διαδικασία. Παρόλο που δεν είναι εξακριβωμένο για πιο λόγο υπάρχει αυτή η αυστηρότητα, συγκεκριμένα σε ότι αφορά τα ωάρια που θα χρησιμοποιηθούν, το κείμενο αναφέρει ότι η προϋπόθεση πιθανόν να είναι ένας τρόπος αποφυγής νομικών ζητημάτων, εφόσον έχουν ήδη προκύψει νομικά ζητήματα όπως την υπόθεση της *Baby M* στο εξωτερικό. Όσον αφορά τις άλλες προϋποθέσεις, υπάρχει συχνή αναφορά στις ομοιότητες μεταξύ της διατύπωσης των προϋποθέσεων των δύο χωρών και τις λίγες διαφορές που υπάρχουν, όπως το γεγονός ότι η προϋπόθεση σχετικά με την διαμονή της παρένθετης μητέρας, κατά την άποψη μου, έχει περισσότερη ευελιξία στην Κυπριακή νομοθεσία παρά στην Ελληνική νομοθεσία. Ενδιαφέρον είναι να σημειωθεί ότι όσον αφορά τη προϋπόθεση των καισαρικών τομών και την προϋπόθεση της ήδη απόκτησης παιδιού σχετικά με την κυοφορούσα, που καταγράφεται στην Ελληνική νομοθεσία, δεν έχουν βρεθεί αντίστοιχες προϋποθέσεις στην Κυπριακή νομοθεσία.

Η δεύτερη υποενότητα του κεφαλαίου επικεντρώνεται στο τι προσφέρει η νομοθεσία της Κύπρου και της Ελλάδας στην ίδια την παρένθετη μητέρα. Ουσιαστικά, η ευελιξία που διαφαίνεται μέσω μερικών προϋποθέσεων στην Ελληνική και Κυπριακή νομοθεσία που άμεσα αφορούν την παρένθετη μητέρα, ειδικά σε σχέση με την ηλικία και την διαμονή της κυοφορούσας είναι αυτό που προσφέρεται. Οι δαπάνες είναι επίσης κάτι σημαντικό που προσφέρεται στην παρένθετη μητέρα, αλλά μπορεί να διαφανεί προβληματικό στο πρακτικό επίπεδο εφόσον ενδεχομένως το ποσό που θα της δοθεί να μην την καλύψει οικονομικά και ολοκληρωτικά και γενικότερα, δεν υπάρχει η εγγύηση ότι θα λάβει οικονομική βοήθεια βάση νόμου.

Κεφάλαιο 3

Ερωτηματολόγιο προς τους Πολίτες της Κύπρου και τα Συμπεράσματα Σχετικά με την Παρένθετη Μητρότητα

Το κεφάλαιο αυτό αναφέρεται στο ερωτηματολόγιο που διεξήχθη σχετικά με την παρένθετη μητρότητα και προσφέρθηκε στους πολίτες της Κύπρου μέσω διαδικτύου, το οποίο ερωτηματολόγιο ήταν προσβάσιμο για χρονικό διάστημα δύο εβδομάδων, συγκεκριμένα από τις 9 μέχρι τις 23 Απριλίου 2023. Το σύνολο των συμμετεχόντων ήταν εκατό πέντε (105). Ο σκοπός των ερωτήσεων που επιλεχτήκαν για το ερωτηματολόγιο ήταν να μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε τι γνωρίζει το κοινό για το θέμα της παρένθετης μητρότητας γενικότερα π.χ αν είναι νόμιμη μέθοδος στην Κύπρο, και τι άποψη έχουν για μερικές ερωτήσεις που αφορούν την ίδια την παρένθετη μητέρα και την παρένθετη μητρότητα π.χ. ως αποδεκτή μέθοδο και ως εργασία. Όλες οι ερωτήσεις και τα αποτελέσματα καταγράφονται πιο κάτω, είτε γραπτώς, είτε παρουσιάζονται ως γραφικές παραστάσεις.

Η δεύτερη υποενότητα του κεφαλαίου θα επικεντρωθεί σε συμπεράσματα που αφορούν όλα τα σημεία και ζητήματα που έχουν συζητηθεί και στα τρία κεφάλαια της μεταπτυχιακής διατριβής για το θέμα της παρένθετης μητρότητας και τις σχετικές ανησυχίες π.χ όσον αφορά την συναίνεση.

3.1 Ερωτηματολόγιο για Πολίτες της Κύπρου όσον αφορά την Παρένθετη Μητρότητα

Η ανάλυση του ερωτηματολογίου αυτού θα χωριστεί σε τρία μέρη- 1) τα βασικά στοιχεία των πολιτών 2) τα γενικά ερωτήματα σχετικά με την παρένθετη μητρότητα και την

παρένθετη μητέρα 3) πιο συγκεκριμένα ερωτήματα σχετικά με την «χρήση» του σώματος, την ψυχολογική κατάσταση της παρένθετης μητέρας κτλ.

Σημαντικό είναι να σημειωθεί ότι πριν τις ερωτήσεις, το ερωτηματολόγιο περιέχει μια εισαγωγή που να εξηγούσε με λίγα λόγια τι είναι και ποια είναι η διαδικασία αυτής της μεθόδου υποβοηθούμενης αναπαραγωγής που αναγράφεται πιο κάτω:

«Η Παρένθετη Μητρότητα είναι μια μέθοδος υποβοηθούμενης αναπαραγωγής όπου μια γυναίκα, γνωστή ως η παρένθετη μητέρα ή κυοφορούσα, κυοφορεί το παιδί ενός υπογόνιμου ζευγαριού (ή αλλιώς γονέων/ εντολέων) ύστερα από εξωσωματική γονιμοποίηση. Η διαδικασία στο αρχικό της στάδιο (στην εξωσωματική γονιμοποίηση) συμπεριλαμβάνει, είτε το σπερματοζωάριο και ωάριο των δυο γονέων που επιθυμούν ένα παιδί, είτε με ένα δότη σπερματοζωαρίου, είτε με ένα δότη ωαρίου ή με δυο δότες σπερματοζωαρίου και ωαρίου.»

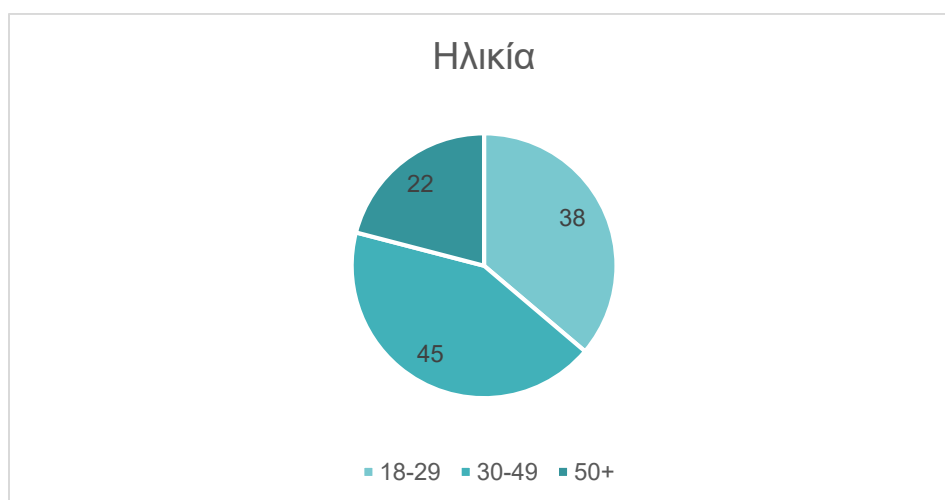
Επίσης, η εισαγωγή ανάγραφε το εξής:

«Αυτή η μέθοδος θεωρείται από αρκετούς ως μια διαδικασία όπου μια γυναίκα, με ή χωρίς συμβόλαιο, με ή χωρίς αμοιβή, 'δανείζει την μήτρα' της με σκοπό να αποκτήσει ένα παιδί το ζευγάρι που έχει ήδη δείξει, με ιατρική απόδειξη, την υπογονιμότητα του.»

Αυτό το ερωτηματολόγιο έχει ως σκοπό την συσσώρευση απόψεων πολιτών της Κύπρου, σε σχέση με το θέμα της Παρένθετης Μητρότητας και τα αποτελέσματα θα χρησιμοποιηθούν μόνο για τον σκοπό της διπλωματικής εργασίας μιας φοιτήτριας. Κάθε άτομο που συμπληρώνει αυτό το ερωτηματολόγιο θα παραμείνει ανώνυμο.»

Να σημειωθεί ότι, οι αριθμοί που καταγράφονται πιο κάτω, συμπεριλαμβανομένου των γραφικών παραστάσεων, είναι οι αριθμοί των πολιτών (από τους 105 συμμετέχοντες) και όχι το ποσοστό (%).

3.1.1 Τα Ερωτήματα που αφορούν Βασικά Στοιχεία των Πολιτών

Διάγραμμα 1.

Το πρώτο ερώτημα σχετικά με τον πολίτη ήταν η ηλικία του και το αποτέλεσμα καταγράφεται πιο πάνω με το Διάγραμμα 1. Το μέγιστο ποσοστό ανήκε στην ηλικιακή ομάδα μεταξύ τριάντα (30) και σαράντα εννέα (49) ετών, που αντιστοιχεί με σαράντα πέντε (45) συμμετέχοντες. Η δεύτερη ερώτηση αφορούσε το φύλο του πολίτη, και είναι ενδιαφέρον να αναφερθούμε στο γεγονός ότι υπήρχε περισσότερη συμμετοχή από γυναίκας, συγκεκριμένα από εξήντα τρεις (63) γυναίκας, και λιγότερο από άνδρες, συγκεκριμένα σαράντα δύο (42) άνδρες.

Για τους σκοπούς της έρευνας, η παιδεία θεωρείται ως σημαντικό στοιχείο που έπρεπε να ρωτηθεί, ειδικά για την εκπαίδευση των συμμετεχόντων, αλλά και για την εκπαίδευση των γονέων τους. Η εκπαίδευση χωρίστηκε στις ακόλουθες κατηγορίες:

- 1) Μεταπτυχιακές σπουδές
- 2) Τριτοβάθμια Εκπαίδευση (πανεπιστήμιο)
- 3) Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (γυμνάσιο- λύκειο)
- 4) Άλλο

Όσον αφορά την εκπαίδευση των συμμετεχόντων (η ερώτηση 4 του ερωτηματολογίου), οι περισσότεροι δήλωσαν το επίπεδο τους για τις μεταπτυχιακές σπουδές με εξήντα (60) άτομα. Για τις υπόλοιπες κατηγορίες, δηλώθηκαν τριάντα οκτώ (38) άτομα για την τριτοβάθμια εκπαίδευση, έξι (6) άτομα για την δευτεροβάθμια εκπαίδευση και μόνο ένα άτομο για την επιλογή «άλλο». Το δεύτερο ερώτημα για την εκπαίδευση που αφορούσε τους γονείς των πολιτών συμπεριλάμβανε τις ίδιες πιο πάνω επιλογές και τα αποτελέσματα ήταν ως εξής: δηλώθηκε ότι σε μεταπτυχιακές σπουδές είχε μόνο είκοσι πέντε (25) γονείς, σε τριτοβάθμια εκπαίδευση τριάντα (30) γονείς, ενώ σε δευτεροβάθμια εκπαίδευση αναγράφηκαν σαράντα τρεις (43) γονείς και για την επιλογή «άλλο» επτά (7) γονείς των συμμετεχόντων.

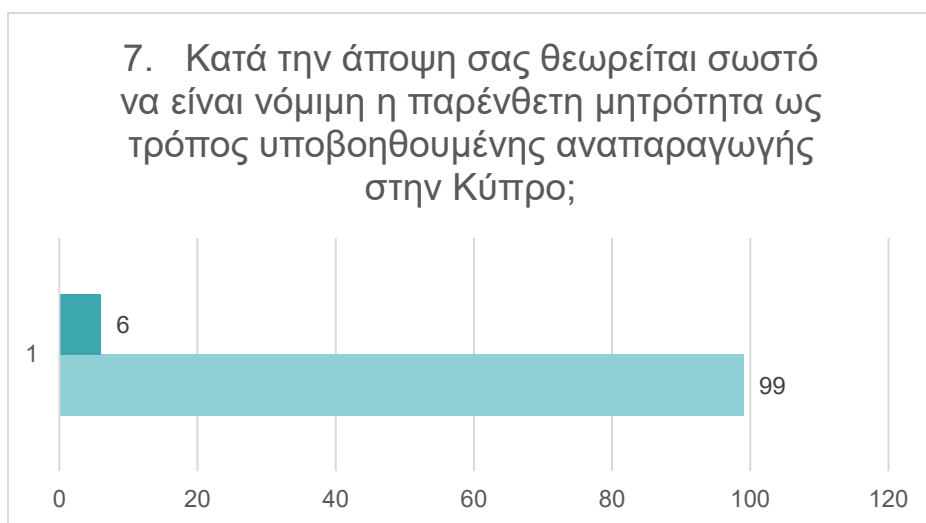
Διάγραμμα 2.

Το Διάγραμμα 2 αντιπροσωπεύει τα αποτελέσματα της πέμπτης ερώτησης του ερωτηματολογίου, που σχετίζονταν με την θρησκεία που δηλώνει ο κάθε πολίτης. Από το πιο πάνω, να σημειωθεί ότι μόνο πέντε (5) άτομα θεώρησαν τους εαυτούς τους ως βαθιά θρησκευόμενοι και ότι ο μέγιστος αριθμός των πολιτών είναι στην κατηγορία του θρησκευόμενου (73 άτομα).

Από τα πιο πάνω αποτελέσματα βλέπουμε ότι συμμετείχαν περισσότερες γυναίκες, παρά άνδρες που είναι της ηλικίας μεταξύ τριάντα (30) και σαράντα εννέα (49) ετών – βέβαια είναι λογικό ότι αυτοί οι συμμετέχοντες είναι περισσότεροι αν αναλογιστούμε το θέμα του ερωτηματολογίου ενδιαφέρει περισσότερο αυτές τις ηλικίες και ότι σε αυτό οι πλείστες γυναίκες επιθυμούν και αρχίζουν την οικογένεια τους. Σχετικά με τη εκπαίδευση, ο μέγιστος αριθμός αφορούσε συμμετέχοντες με μεταπτυχιακές σπουδές (60 άτομα), και με τους γονείς των συμμετόχων να είναι περισσότεροι στην κατηγορία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Όσον αφορά την θρησκεία των συμμετεχόντων, εφόσον οι πλείστοι Κύπριοι είναι θρησκευόμενοι δεν είναι έκπληξη ότι εβδομήντα τρία άτομα επιλέξαν την κατηγορία «θρησκευόμενος».

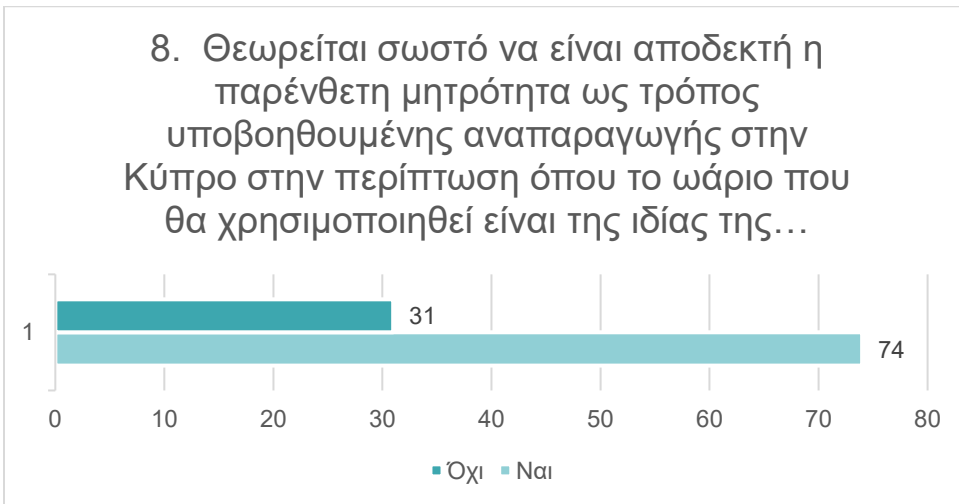
3.1.2 Γενικά Ερωτήματα σχετικά με την Παρένθετη Μητρότητα

Το έκτο ερώτημα του ερωτηματολογίου ήταν αν γνωρίζει ο συμμετέχων εάν η παρένθετη μητρότητα έχει νομιμοποιηθεί στην Κύπρο για το οποίο, οι πλείστοι απάντησαν ότι δεν γνωρίζουν (62 άτομα). Οι άλλες δύο επιλογές ως απάντηση ήταν «ναι», για την οποία επιλέχθηκαν από είκοσι επτά (27) άτομα το επιλέξαν και για την απάντηση «όχι», που είναι η λανθασμένη απάντηση, και είχε επιλεγεί από δεκαέξι (16) άτομα.

Διάγραμμα 3.

Το Διάγραμμα 3 είναι η ερώτηση και τα αποτελέσματα της έβδομης ερώτησης που αφορούσε την άποψη των πολιτών, ενενήντα εννέα άτομα (99) απάντησαν «ναι» και μόνο έξι (6) απάντησαν «όχι». Ενδιαφέρον είναι να συγκριθεί αυτή η ερώτηση με την επόμενη που παρουσιάζεται επίσης σε γραφική παράσταση.

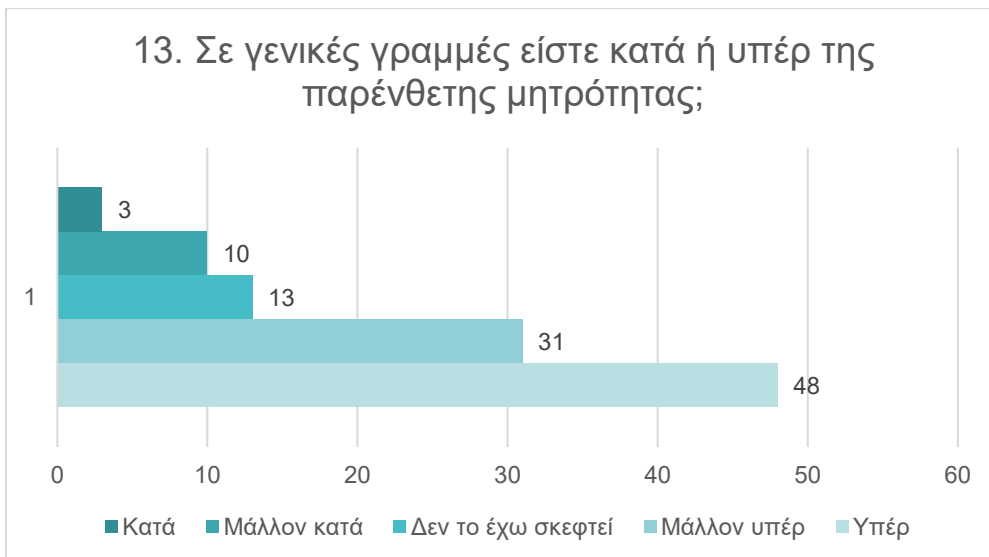
Διάγραμμα 4.

Το αποτέλεσμα της όγδοης ερώτησης παρουσιάζεται πιο πάνω, δείχνει μια μείωση από την αποδοχή της παρένθετης μητρότητας ως μέθοδο, συγκριτικά με τις απαντήσεις της έβδομης ερώτησης, στην περίπτωση όπου το ωάριο που θα χρησιμοποιηθεί είναι της ίδιας της παρένθετης μητέρας. Δεν έχει ρωτηθεί η αιτιολογία για τις απαντήσεις αυτές και συγκεκριμένα για αυτήν τη μείωση, αλλά μπορούμε να υποθέσουμε ότι προκύπτει ηθικό ζήτημα για τους πολίτες εφόσον γνωρίζουμε ότι οι πλείστοι είναι θρησκευόμενοι. Βέβαια, οι λόγοι για την περίπτωση όπου το ωάριο είναι της παρένθετης μητέρας πιθανόν να μην είναι θρησκευτικοί αλλά, προσωπικοί ή να βασίζεται σε άλλες σκέψεις που έχουν κάνει οι συμμετέχοντες κατά την διάρκεια της ολοκλήρωσης του ερωτηματολογίου και τις οποίες δεν γνωρίζουμε.

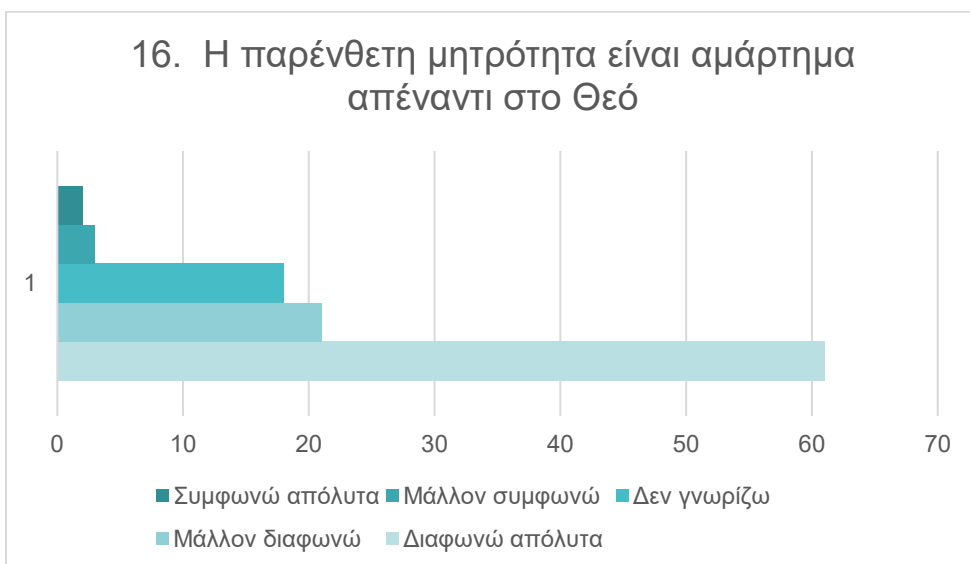
Διάγραμμα 5.

Ακόμη ένα γενικό ερώτημα στο οποίο ζητήθηκε η άποψη των συμμετεχόντων σχετίζεται με την ενημέρωση της κοινωνίας όπως αναγράφεται πιο πάνω. Λαμβάνοντας υπόψη ότι οι πλείστοι πολίτες δεν γνώριζαν για την νομιμότητα της μεθόδου της παρένθετης μητρότητας, είναι λογικό να θεωρήσουν ότι υπάρχει λίγη έως καθόλου ενημέρωση στην Κυπριακή κοινωνία επί του θέματος γενικότερα.

Διάγραμμα 6.

Παρόλο που ενενήντα εννέα (99) άτομα απάντησαν (στην ερώτηση 7) ότι είναι σωστό να είναι νόμιμη η παρένθετη μητρότητα, στην πιο πάνω γραφική παράσταση διαφαίνεται ότι η προσωπική άποψη διαφέρει από την νομιμότητα σχετικά με την παρένθετη μητέρα. Οι απαντήσεις εδώ δείχνουν και πάλι μια μείωση από τα ενενήντα εννέα άτομα, έχουν απαντήσει μόνο σαράντα οκτώ (48) άτομα υπέρ και τριάντα ένα (31) άτομα «μάλλον υπέρ» της παρένθετης μητρότητας σε γενικές γραμμές. Σημειώνουμε ότι οι αρνητικές απαντήσεις για την παρένθετη μητρότητα παραμένουν αρκετά λίγες, συγκεκριμένα μόνο τρία (3) άτομα απάντησαν κατά της μεθόδου και δέκα (10) άτομα «μάλλον κατά».

Διάγραμμα 7.

Ομοίως, φαίνεται η θετικότητα των πολιτών επί του θέματος με το δέκατο έκτο ερώτημα που παρουσιάζεται πιο πάνω, εφόσον εξήντα ένας (61) πολίτες διαφώνησαν απόλυτα με την δήλωση ότι η μέθοδος είναι αμάρτημα απέναντι στο Θεό.

Επιπλέον, η δήλωση της δέκατη έβδομης ερώτησης του ερωτηματολογίου είχε μια ποικιλία από απαντήσεων. «Η νομιμοποίηση της μεθόδου αυτής συντελεί στην αύξηση των προσώπων που θα καταφύγουν σε αυτήν» ήταν η σχετική δήλωση και είχε ως απάντηση προς επιλογή τα ακόλουθα:

- 1) Διαφωνώ απόλυτα (3 άτομα)
- 2) Μάλλον διαφωνώ (11 άτομα)
- 3) Δεν γνωρίζω (24 άτομα)
- 4) Μάλλον συμφωνώ (48 άτομα)
- 5) Συμφωνώ απόλυτα (19 άτομα)

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα αποτελέσματα σε αυτήν τη δήλωση που αφορά την αύξηση των προσώπων να καταφεύγουν σε αυτήν την μέθοδο και ακόμη πιο ενδιαφέρουσα θα ήταν η αιτιολόγηση των απαντήσεων που δυστυχώς δεν γνωρίζουμε.

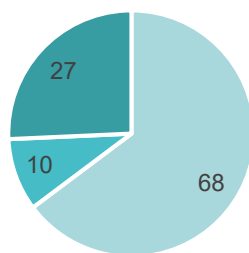
Η τελευταία γενική ερώτηση που είναι και η τελευταία ερώτηση του ερωτηματολογίου ήταν αν έχει ο ίδιος ο συμμετέχων έχει προσωπική εμπειρία με την μέθοδο ή κατά πόσο το φιλικό του περιβάλλον. Χωρίς έκπληξη, τα αποτελέσματα έδειξαν πως μόνο δεκαπέντε (15) άτομα απάντησαν «ναι» και οι υπόλοιποι, ενενήντα (90) απάντησαν «όχι». Η μέθοδος αυτή όχι μόνο είναι αρκετά νέα στην Κυπριακή νομοθεσία, αλλά και πολύ πιθανόν να μην γνωρίζει το Κυπριακό κοινό εφόσον δεν φαίνεται να έχει επαρκή ενημέρωση.

Στα πιο πάνω αποτελέσματα που αφορούσαν τις γενικές ερωτήσεις, διαφαίνεται μια θετική εικόνα υπέρ της παρένθετης μητρότητας γενικότερα. Οι πλείστοι συμμετέχοντες συμφωνήσαν ως προς την νομιμότητα της μεθόδου και, σε λιγότερο βαθμό, για την αποδοχή της μεθόδου όσον αφορά την χρήση του ωαρίου της ίδιας της παρένθετης μητέρας. Σχετικά με την ενημέρωση της Κυπριακής κοινωνίας επί του θέματος, οι πλείστοι έχουν εκφράσει την λίγη έως καθόλου ενημέρωση που έχουν λάβει ή που γενικότερα θεωρούν ότι είναι προσβάσιμη σε αυτούς επί του θέματος.

3.1.3 Συγκεκριμένα Ερωτήματα σχετικά με την Παρένθετη Μητρότητα

Εκτός από τα πιο πάνω, οι πολίτες της Κύπρου ρωτήθηκαν και πιο συγκεκριμένες ερωτήσεις σε σχέση με την μέθοδο και την ίδια την παρένθετη μητέρα.

9. Για εσάς η παρένθετη μητρότητα είναι:

- Απλούστατα ένας τρόπος υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, δεν ανήκει σε κατηγορία.
- Μια εργασία, εφόσον μπορεί μια γυναίκα να την χρησιμοποιήσει ως κύρια πηγή εισόδημα
- Μια υπηρεσία, εφόσον είναι για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα (εννέα μήνες) με αμοιβή

Διάγραμμα 8.

Το ένατο ερώτημα ήταν δήλωση που αφορούσε την κατηγοριοποίηση της μεθόδου ως εργασία ή κάτι άλλο και τα αποτελέσματα φαίνονται στο Διάγραμμα 8. Ο λόγος που συμπεριλήφθη η ερώτηση αυτή στο ερωτηματολόγιο ήταν επειδή υπήρχε συζήτηση για το αν η μέθοδος μπορεί να θεωρηθεί εργασία στο πρώτο κεφάλαιο, στην ενότητα της «χρήσης» του σώματος, παρόλο που δεν τηρεί βασικούς παράγοντες μιας εργασίας όπως την αναρρωτική άδεια ή τις υπερωρίες. Τα αποτελέσματα αναδεικνύουν ότι και οι πολίτες δύσκολα συμφωνήσαν ότι είναι εργασία, συγκεκριμένα μόνο δέκα (10) πολίτες διάλεξαν την επιλογή της εργασίας. Ο μέγιστος αριθμός αφορούσε εξήντα επτά (67) πολίτες που επέλεξαν την τρίτη επιλογή όπου δεν κατηγοριοποιείται κάπου η μέθοδος ενώ η δεύτερη επιλογή απαντήθηκε από τους υπόλοιπους είκοσι οκτώ (28) πολίτες που θεώρησαν την μέθοδο ως υπηρεσία με αμοιβή.

Σχετικά με την «χρήση» του σώματος, το δέκατο ερώτημα αφορούσε την άποψη των συμμετεχόντων επίσης, συγκεκριμένα αν «μπορεί μια γυναίκα να διαλέξει ελεύθερα πως θα «χρησιμοποιήσει» το σώμα της σε σχέση με την παρένθετη μητρότητα;» Οι απαντήσεις προς επιλογή και τα αποτελέσματα ακολουθούν πιο κάτω:

- 1) Ναι, εφόσον έχει την ελευθερία να κάνει ότι θέλει με το σώμα της γενικότερα (54 άτομα)
- 2) Ναι, μπορεί να «χρησιμοποιήσει» το σώμα της με σκοπό να βοηθήσει υπογόνιμο ζευγάρι (43 άτομα)
- 3) Όχι, εφόσον θα πρέπει να υπάρχουν όρια στην «χρήση» του σώματος της γενικότερα (6 άτομα)
- 4) Όχι, δεν είναι σωστά ηθικά να «χρησιμοποιήσει» το σώμα της για παρένθετη μητρότητα (2 άτομα)

Εφόσον έχουμε ήδη δει ότι σε γενικές γραμμές οι πολίτες της Κύπρου είναι υπέρ της παρένθετης μητρότητας δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι τα παραπάνω αποτελέσματα αναδεικνύουν ότι η πλειοψηφία συμφωνεί ότι μια γυναίκα έχει την

ελευθερία, είτε είναι γενική η ελευθερία της, είτε είναι ελευθερία για τον σκοπό αυτής της μέθοδος.

Όσον αφορά την συγκατάθεση της παρένθετης, το εντέκατο ερώτημα του ερωτηματολόγιου ήταν ως εξής – «Θεωρείται ότι η συγκατάθεση που δίνει η παρένθετη μητέρα συνεχίζει και ισχύει στις περιπτώσεις όπου τυχαίνει ένα απρόβλεπτο συμβάν κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης; (π.χ ένας προγεννητικός έλεγχος δείχνει κακή κατάσταση υγείας του εμβρύου)» Αυτό το ερώτημα προκάλεσε σύγχυση στους συμμετέχοντες, πιθανόν να μην είχε κατανοηθεί ότι το παράδειγμα σε σχέση με την κακή κατάσταση του εμβρύου είχε έμμεση αναφορά στην περίπτωση που οι γονείς θέλουν να προχωρήσουν με άμβλωση αυτού του εμβρύου. Με όποιο τρόπο και να είχε γίνει κατανοητή η ερώτηση αυτή, η πλειοψηφία απάντησε «ναι», συγκεκριμένα εβδομήντα τέσσερα (74) άτομα και η μειοψηφία απάντησε «όχι» (31 άτομα).

Διάγραμμα 9.

Το Διάγραμμα 9 παρουσιάζει τις απαντήσεις στο ερώτημα που σχετίζεται με την ψυχοκοινωνική και σωματική υγεία της κυοφορούσας, για το οποίο ερώτημα οι πλείστοι συμμετέχοντες συμφωνήσαν απόλυτα ή μάλλον συμφώνησαν, ότι υπάρχουν σχετικές συνέπειες από την χρήση αυτής της μεθόδου. Το γεγονός ότι οι Κύπριοι πολίτες αναγνωρίζουν τις συνέπειες στην υγεία της παρένθετης μητέρας είναι ακόμα ένα κίνητρο για να υπάρχει σχετική νομοθεσία που να βοηθά υποχρεωτικά την κυοφορούσα για θέματα που αφορούν την υγεία της.

Εφόσον υπήρχε ερώτημα για την ψυχοκοινωνική υγεία της κυοφορούσας, το ερωτηματολόγιο συμπεριέλαβε και μια σχετική ερώτηση όσον αφορά τους γονείς με τις ίδιες επιλογές απαντήσεων όπως το πιο πάνω ερώτημα. Τα αποτελέσματα για αυτό το ερώτημα (ερώτηση δεκαπέντε) έδειξαν τα ακόλουθα:

- 1) Διαφωνώ απόλυτα (6 άτομα)
- 2) Μάλλον διαφωνώ (10 άτομα)
- 3) Δεν γνωρίζω (26 άτομα)
- 4) Μάλλον συμφωνώ (43 άτομα)

5) Συμφωνώ απόλυτα (20 άτομα)

Συγκριτικά με την προηγούμενη ερώτηση, διαφαίνεται περισσότερη υποστήριξη για την παρένθετη μητέρα παρά για τους γονείς, εφόσον για την επιλογή «συμφωνώ απόλυτα» έχουν απαντήσει πάνω από τα διπλάσια άτομα για την παρένθετη μητέρα. Μόνο από αυτό το αποτέλεσμα διαφαίνεται η άποψη και έμμεσα, η πιθανή ανάγκη για την υποστήριξη της παρένθετης μητέρας που δεν αντανακλάται επαρκώς (έως καθόλου) στην νομοθεσία της Κύπρου.

Μέσω των αποτελεσμάτων, μπορούμε να δούμε την απροθυμία των συμμετεχόντων να κατηγοριοποιήσουν αυτήν την μέθοδο ως εργασία ή υπηρεσία με αμοιβή, ενώ ταυτοχρόνως αναγνωρίζουν σε μεγάλο βαθμό τις συνέπειες της μεθόδου για την ψυχοκοινωνική και σωματική υγεία της κυοφορούσας. Σημαντικό είναι να τονιστεί ότι στο ερώτημα σε σχέση με την ελευθερία της κυοφορούσας για το σώμα της, απαντήθηκε σχεδόν από όλους (εκτός επτά άτομα) ότι είναι υπαρκτή η ελευθερία της γυναίκας, είτε γενικότερα, είτε σε σχέση με την παρένθετη μητρότητα.

3.2 Τα Συμπεράσματα Σχετικά με την Παρένθετη Μητρότητα

Η παρένθετη μητρότητα είναι ένα περίπλοκο βιοηθικό θέμα που, παρόλο που υπάρχει το σχετικό νομικό πλαίσιο στην Κύπρο, στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες, προκαλεί ανησυχίες και δυσκολίες.

Η πρώτη ανησυχία που ανέλυσε αυτή η μεταπτυχιακή διατριβή στο πρώτο κεφάλαιο ήταν σε σχέση με την συγκατάθεση της παρένθετης μητέρας. Η πληροφόρηση και η ενημέρωση που θα δοθεί σε μια γυναίκα που επιθυμεί να γίνει παρένθετη μητέρα σχετικά με την διαδικασία της μεθόδου και της εγκυμοσύνης γενικότερα, θεωρείται ως μια «έτοιμη λύση» στην περίπτωση όπου προκύψει πρόβλημα κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης, εφόσον η παρένθετη μητέρα θα έχει δώσει ήδη την συγκατάθεση της. Η πληροφόρηση και η ενημέρωση δεν είναι αρκετά ώστε να καλύψουν τα απρόβλεπτα συναισθήματα που θα έχει η κυοφορούσα κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης αφού υπάρχει η πιθανότητα δέσμευσης μεταξύ της κυοφορούσας και του εμβρύου, καθώς και συναισθήματα που μπορούν να προκύψουν είτε αρνητικά, είτε θετικά, στην εμπειρία της γέννας ή στην παράδοση του παιδιού. Όμως ταυτόχρονα, από μια άλλη οπτική, διαφαίνεται ξεκάθαρα ότι ο ρόλος της παρένθετης μητέρας είναι σαφής, συγκεκριμένος και με «ημερομηνία λήξης». Από την πλευρά της ψυχολογίας της κυοφορούσας, αναφορά έγινε στο γεγονός ότι η διαδικασία της παρένθετης μητρότητας περιγράφεται ως «μια πολύπλοκη συναισθηματική διαδικασία» και έγινε επίσης αναφορά στην μη-υποχρεωτική ψυχολογική υποστήριξη που προφανώς θα χρειαστεί μια παρένθετη μητέρα κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης αλλά και μετά. Υπήρχαν και παράγοντες που αναφέρθηκαν που πιθανόν να επηρεάζουν για να δώσει την συγκατάθεση της, για παράδειγμα πίεση που μπορεί να υποστεί ή οικονομική ανάγκη. Το συμπέρασμα όσον

αφορά την συγκατάθεση της κυοφορούσας είναι ουσιαστικά ότι δύσκολα είναι παρούσα μια πραγματική συγκατάθεση, και σε αρκετές περιπτώσεις προκύπτει το πρόβλημα της «άδειας» συγκατάθεσης, είτε επειδή είναι δύσκολο να προβλέψουν οι παρένθετες μητέρες τα συναισθήματα και την ψυχολογική κατάσταση που πιθανόν να αντιμετωπίσουν, είτε επειδή η συγκατάθεση δίνεται με άλλο σκοπό π.χ οικονομική ανάγκη.

Το κεφάλαιο ένα επίσης επικεντρώθηκε στην «χρήση» του σώματος της παρένθετης μητέρας, δηλαδή αν η παρένθετη μητρότητα είναι είδος εργασίας ή υπηρεσίας, ή ως εμπορευματοποίηση που στηρίζεται. Υπήρχε αναφορά στο γεγονός ότι μια εργασία συνήθως συμπεριλαμβάνει άδεια (ή ρεπό), υπερωρίες κτλ. και ότι αυτά τα στοιχεία δεν αντιπροσωπεύουν την παρένθετη μητρότητα άρα δεν μπορεί η μέθοδος αυτή θα θεωρηθεί ως «τυπική» εργασία. Ούτε θα ήταν σωστό αυτή η μέθοδος να θεωρηθεί ως υπηρεσία λόγω του ότι ο όρος έχει κακή συσχέτιση π.χ με εκμετάλλευση ή και πορνεία. Ως αποτέλεσμα, θα μπορούσαμε να πούμε ότι παραμένει μόνο, πιθανό, η κατηγορία της αυτοαπασχόλησης αν έπρεπε να κατατάξουμε την παρένθετη μητρότητα. Γενικότερα, όπου δίνεται αμοιβή σχετικά με αυτή την μέθοδο φαίνεται να περιπλέκεται το θέμα αρκετά γιατί αρκετοί υποστηρίζουν ότι η αμοιβή παραπέμπει σε εμπόρευμα και στην εκμετάλλευση του σώματος της κυοφορούσας, αντί την ταλαιπωρία της. Άρα βλέπουμε, ότι ακόμη συνδέεται η εμπορευματοποίηση διαρκώς με την παρένθετη μητέρα και δύσκολα θα μπορεί να ξεπεραστεί, ειδικότερα σε χώρες που αμείβουν αυτήν την μέθοδο.

Όσον αφορά την νομοθεσία στην Κύπρο και την Ελλάδα που συζητήθηκε λεπτομερώς στο δεύτερο κεφάλαιο, τα συμπεράσματα είναι ως εξής – οι δυο αυτές νομοθεσίες έχουν αρκετές ομοιότητες, αλλά η πιο σημαντική ομοιότητα είναι το περιθώριο που δίνουν για να χρησιμοποιηθεί αυτή η μέθοδος, που είναι σχεδόν ελάχιστον. Η νομοθεσία της Κύπρου δείχνει μια ευελιξία σχετικά με μερικές προϋποθέσεις όπως την διαμονή της παρένθετης μητέρας, αλλά γενικότερα είναι αρκετές οι προϋποθέσεις που πρέπει να εκπληρωθούν και στις δυο νομοθεσίες ώστε να υπάρχει χρήση της μεθόδου. Ένα βασικό συμπέρασμα είναι ότι η απαγόρευση που ορίζεται στην Κύπρο, καθώς και στην Ελλάδα σχετικά με την χρήση των ωαρίων της ίδιας της κυοφορούσας πολύ πιθανόν να παραμείνει ως απαγόρευση επ'αόριστον, λαμβάνοντας υπόψη τον ισχυρό θρησκευτικό πυλώνα στις κοινωνίες των δυο χωρών. Για το ερώτημα, τι προσφέρεται στην παρένθετη μητέρα βάση της σχετικής νομοθεσίας, θεωρητικά οι δαπάνες είναι το πιο σημαντικό που προσφέρεται, αλλά μόνο δεδομένου ότι πρακτικά δίνεται στην παρένθετη μητέρα και δεδομένου ότι αυτή μπορεί να καλύψει εξολοκλήρου, ή σχεδόν εξολοκλήρου τα έξοδα της παρένθετης μητέρας, ιδιαίτερα αν αφορά την ψυχική της κατάσταση π.χ έξοδα για ψυχολόγο, τουλάχιστον κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης.

Τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου αναδεικνύουν σε γενικές γραμμές τα ίδια ζητήματα με την νομοθεσία, Δηλαδή, ότι υπάρχει η υποστήριξη για την νομιμότητα της μεθόδου αλλά με τον σημαντικό περιορισμό των ξένων ωαρίων (άλλων από αυτά της παρένθετης μητέρας). Αυτό όμως που θα πρέπει να τονιστεί είναι η αναγνώριση των πολιτών ως προς τις ψυχοκοινωνικές και σωματικές συνέπειες της παρένθετης μητέρας με την ελπίδα ότι θα υπάρχει στο μέλλον μια υποχρέωση, βάση νομοθεσίας, για την ψυχολογική υποστήριξη της κυοφορούσας, είτε με την βοήθεια των γονέων, είτε μέσω των δαπανών, είτε με άλλο τρόπο.

Βιβλιογραφία

Ελληνική και Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Πρωτοπαπαδάκης, Ευάγγελος, (2020), Παρένθετη μητρότητα και ο Γρίφος της Ενήμερης Συναίνεσης, από Παρένθετη Μητρότητα – Ο ηθικός προβληματισμός για τη μητέρα, το παιδί και την οικογένεια, Κόσμος -Επιστημονικό Περιοδικό του Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Πρακτικά 1, Θεσσαλονίκη, 5 Δεκ 2018

D'Aversa, Carmina Y. (1987), The right of abortion in surrogate motherhood arrangements, *N. Ill. UL Rev.* 7

Van Niekerk, Anton, and Liezl Van Zyl, (1995), The ethics of surrogacy: women's reproductive labour, *Journal of medical ethics* 21, no. 6

Παναγιωτόπουλος, Πέτρος, (2020), Παρένθετη Μητρότητα: Ένα Τρίγωνο Εγωκεντρισμού, Εμπορευματοποίησης και Δοτικότητας, *Επιστημονικό Περιοδικό του Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, Πρακτικά 1, Θεσσαλονίκη, 5 Δεκ 2018

Ποντική Γεωργία, 2016, Θεωρητικό, Κοινωνικό και Νομικό Πλαίσιο Παρένθετης Μητρότητας, *Διπλωματική Εργασία*, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Αθήνα, 2016
<https://amitos.library.uop.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/3656/%CE%A4%CE%B5%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CE%AE%20%CE%95%CF%80%CE%B9%CF%84%CF%85%CF%87%CE%AF%CE%B1%20%CF%874%20%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%BC%CE%BF%CE%BA%CE%BF%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CF%83%CE%B7%20%2B%20%20cd.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Κίναλη, Ελισάβετ, 2018, Παρένθετη μητρότητα- Απαγορεύσεις και ηθικά διλλήματα, *Διπλωματική Εργασία*, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Αλεξανδρούπολη, 2018
[https://repo.lib.duth.gr/jspui/bitstream/123456789/11559/1/KinaliE 2018.pdf](https://repo.lib.duth.gr/jspui/bitstream/123456789/11559/1/KinaliE%202018.pdf)

Taebi, Mahboubeh, Negin Masoudi Alavi, and Seyed Mehdi Ahmadi, (2020), The experiences of surrogate mothers: A qualitative study, *Nursing and Midwifery Studies* 9, no. 1
https://www.nmsjournal.com/temp/NursMidwiferyStud9151-2916187_080601.pdf

Καλοκαιρινού, Ελένη, (2020), Γιατί δεν μισθώνω ούτε τις σεξουαλικές ούτε τις αναπαραγωγικές που λειτουργίες, Από τον βαθύ φεμινισμό στη κατηγορική προσταγή

του Καντ, στο Παρένθετη Μητρότητα – Ο ηθικός προβληματισμός για τη μητέρα, το παιδί και την οικογένεια, Κόσμος -Επιστημονικό Περιοδικό του Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Πρακτικά 1, Θεσσαλονίκη, 5 Δεκ 2018

Βάντσος Μιλτιάδης, (2020), Παρένθετη Μητρότητα: Πράξη Ανιδιοτελούς Προσφοράς ή Εμπορευματοποίηση του Σώματος, στο Παρένθετη Μητρότητα – Ο ηθικός προβληματισμός για τη μητέρα, το παιδί και την οικογένεια, Κόσμος -Επιστημονικό Περιοδικό του Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Πρακτικά 1 Θεσσαλονίκη, 5 Δεκ 2018

Scott, Elizabeth S., (2009), Surrogacy and the Politics of Commodification, *Law & Contemp. Probs.* 72

Λαδάς, Ιωάννης, (2020), Η Απόφαση της Εκκλησίας της Ρωσίας περί Απαγόρευσης της τελέσεως του μυστήριου της Βαπτίσεως σε βρέφη που έχουν γεννηθεί μέσω Παρένθετη Μητέρας και η Ανάγκη Κοινής αντιμετώπισης των Βιοηθικών Ζητημάτων από την Ορθόδοξη Εκκλησία, – στο Παρένθετη Μητρότητα – Ο ηθικός προβληματισμός για τη μητέρα, το παιδί και την οικογένεια, Κόσμος -Επιστημονικό Περιοδικό του Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Πρακτικά 1, Θεσσαλονίκη, 5 Δεκ 2018

Αμπατζόγλου, Γρηγόριος, (2020), Μητρική Λειτουργία και Παρένθετη Μητρότητα: Κλινικοί και Ηθικοί Προβληματισμοί, – στο Παρένθετη Μητρότητα – Ο ηθικός προβληματισμός για τη μητέρα, το παιδί και την οικογένεια, Κόσμος -Επιστημονικό Περιοδικό του Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Πρακτικά 1, Θεσσαλονίκη, 5 Δεκ 2018

Γεώργιος Ι. Δημητρακόπουλος, (2019), Η παρένθετη μητρότητα και η μεταθανάτια γονιμοποίηση στο ελληνικό και στο κυπριακό δίκαιο, *Διπλωματική Εργασία*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2019 [GRI-2020-28151.pdf](#)

Νομοθεσία, Αποφάσεις και Υποθέσεις

Ελληνικός Αστικός Κώδικας (1946) <https://www.ministryofjustice.gr/wp-content/uploads/2019/10/%CE%91%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82-%CE%9A%CF%8E%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%82.pdf>

Νόμος 4272/2014 (ΦΕΚ 145/Α/1172014)- Προσαρμογή στο εθνικό δίκαιο της Εκτέλεσης Οδηγίας 2012/25/ΕΕ της Επιτροπής της 9ης Οκτωβρίου 2012 για την θέσπιση διαδικασιών ενημέρωσης σχετικά με την ανταλλαγή, μεταξύ των κρατών- μελών, ανθρωπίνων οργάνων που προορίζονται για μεταμόσχευση Ρυθμίσεις για την Ψυχική Υγεία και την Ιατρικώς Υποβοηθούμενη Αναπαραγωγή και λοιπές διατάξεις.

Νόμος 92(Ι)/ 2016 - Ο περί της Εφαρμογής της Ιατρικώς Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής (Τροποποιητικός) Νόμος του 2016 εκδίδεται με δημοσίευση στην Επιστήμη Εφημερίδα της Κυπριακής Δημοκρατίας σύμφωνα με το Άρθρο 52 του Συντάγματος http://www.cylaw.org/nomoi/arith/2016_1_092.pdf

Νόμος 69(Ι)/ 2015- Ο Περί της Εφαρμογής της Ιατρικώς Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής Νόμος του 2015 http://www.cylaw.org/nomoi/arith/2015_1_069.pdf

Νόμου 3089/2002 (ΦΕΚ 327/Α/23-12-2002)- Ιατρική Υποβοήθηση στην Ανθρώπινη Αναπαραγωγή

Νόμος 3305/2005 (ΦΕΚ 17/Α/27-1-2005)- Εφαρμογή της Ιατρικώς Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής

Απόφαση της Εθνικής Αρχής Ιατρικώς Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής, ΦΕΚ Β293/07-02-2017, αρ. 73/24-01-2017 https://eaiya.gov.gr/wp-content/uploads/2017/02/FEK293B_07022017.pdf

Απόφαση της Εθνικής Αρχής Ιατρικώς Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής, ΦΕΚ Β1287/14-04-2008

Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, ΦΕΚ 670/ Τεύχος Β/ 16.4.2008 των Αποφάσεων της Ε.Α.Ι.Υ.Α., (16/4/2008), αρ. φύλλου 670, σελ 8293 https://eaiya.gov.gr/wp-content/uploads/2016/10/FEK670B_16042008.pdf

Υπόθεση *Mennesson v. France*, αρ. 65192/11, Απόφαση 26 Ιουνίου 2014 (ΕCHR)

Υπόθεση *Baby M*, 537 A.2d, N.J. 396 (1988)